

DATA TREND ANALYSIS FOR THREE CRITICAL AREAS FROM THE BEIJING PLAN FOR ACTION

The Beijing Platform for Action (BPfA) is the landmark document for gender equality, adopted at the 4th World Conference on Women in Beijing, China, in September 1995.

Tanzania is among the 189 countries that agreed to enact the BPfA. Every five years, Tanzania submits its report with a review of progress on the “12 Critical Areas”.

Tanzania has made a notable progress in some areas while still facing challenges in others.

Women in Power and Decision-Making Roles

Component 1:

The number of women who hold cabinet positions increased from 13% to 38%.

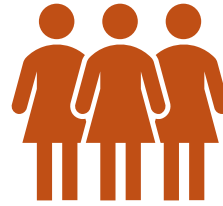
Sources:
Government of Tanzania Official Website, United Nations and World Bank Reports, News Outlets, Academic Research, NGOs and Think Tanks

PERCENTAGE OF WOMEN CABINET MINISTERS FROM 1995-2024

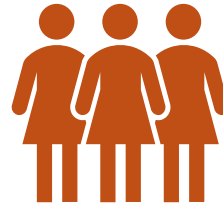
13%

Benjamin Mkapa (1995–2005)

23%

Jakaya Kikwete (2005–2015)

23%

John Magufuli (2015–2021)

38%

Samia Suluhu Hassan (2021–2024)

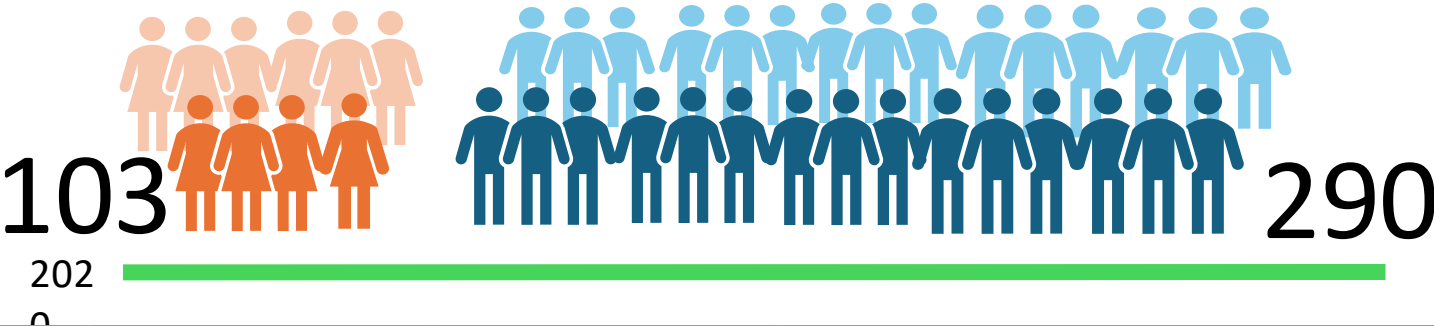
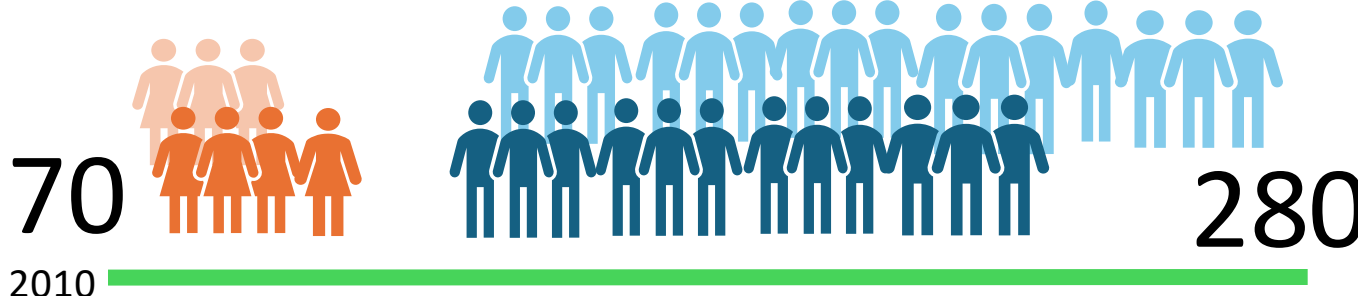
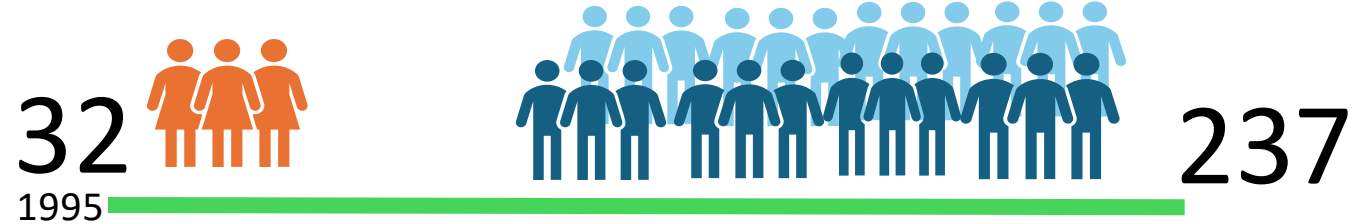

Women in Power and Decision-Making Roles

Component 2:

The number of women who are Members of Parliament (MPs) has increased from 12% to 26% but a significant gap remains.

NUMBER OF WOMEN MEMBERS OF PARLIAMENT FROM 1995-2020

Education and Training of Women

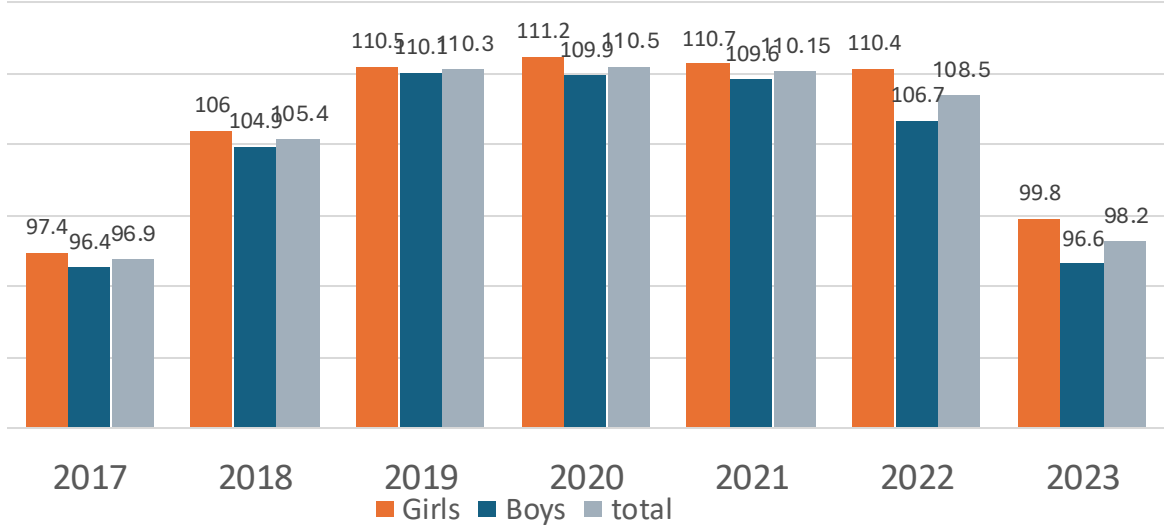
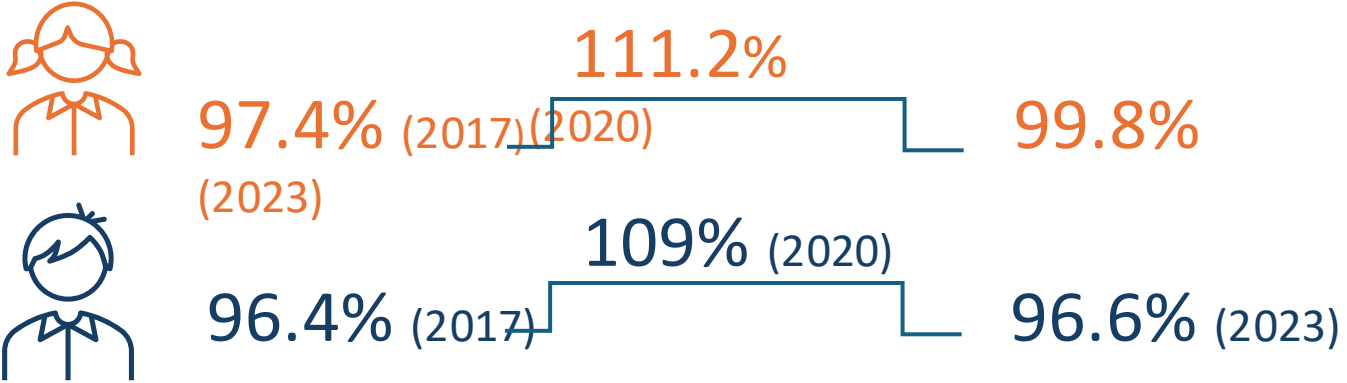

Component 1:

The enrollment rates began to increase in 2010 but declined to the 2017 rates in 2023—for both boys and girls.

Sources:
 Basic Education Statistics in Tanzania (BEST) Tanzania National Bureau of Statistics (NBS)
 UNESCO Institute for Statistics (UIS)

PRIMARY SCHOOL ENROLLMENT RATES FROM 2017-2023

Education and Training of Women

Component 2:

The dropout rate for both girls and boys in both primary and secondary school is declining.

More girls than boys drop out of school.

PRIMARY AND SECONDARY SCHOOL DROPOUT RATES 1995-2023

Primary School
Girls

27% (1995)

17% (2010)

11% (2023)

Primary School
Boys

23% (1995)

13% (2010)

8% (2023)

Secondary School
Girls

32% (1995)

24% (2010)

18% (2023)

Secondary School
Boys

28% (1995)

20% (2010)

14% (2023)

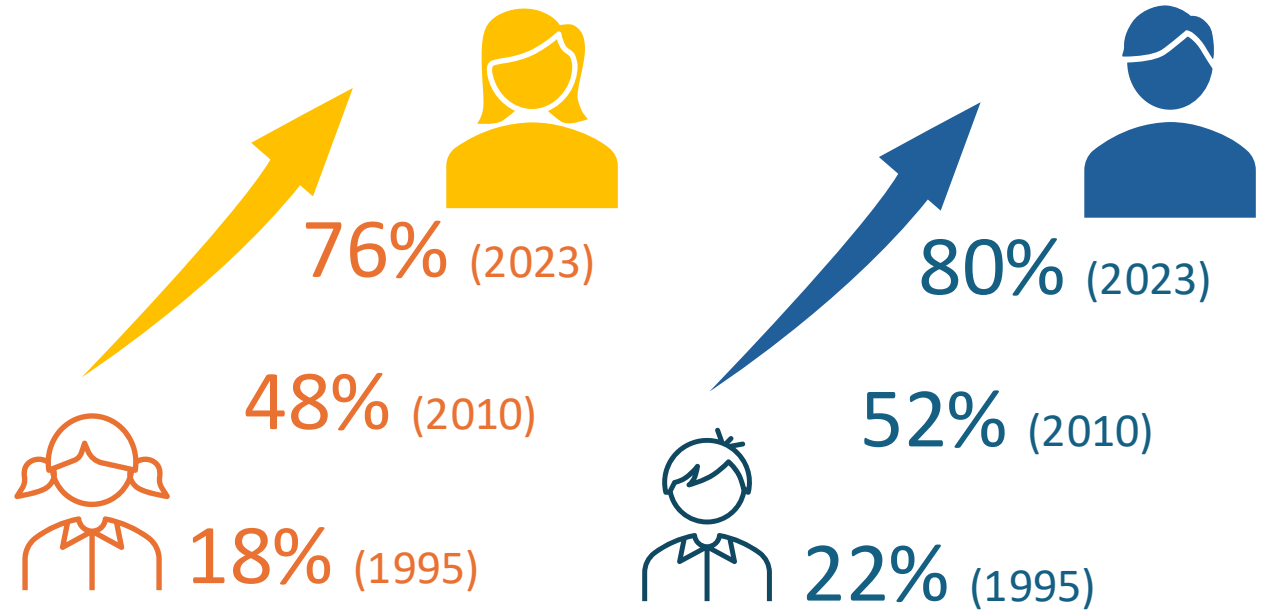
Education and Training of Women

Component 3:

Transition rates from primary school to secondary school have improved significantly over the years.

Boys have slightly higher transition rates than girls.

TRANSITION RATES FROM PRIMARY TO SECONDARY SCHOOL 1995-2023

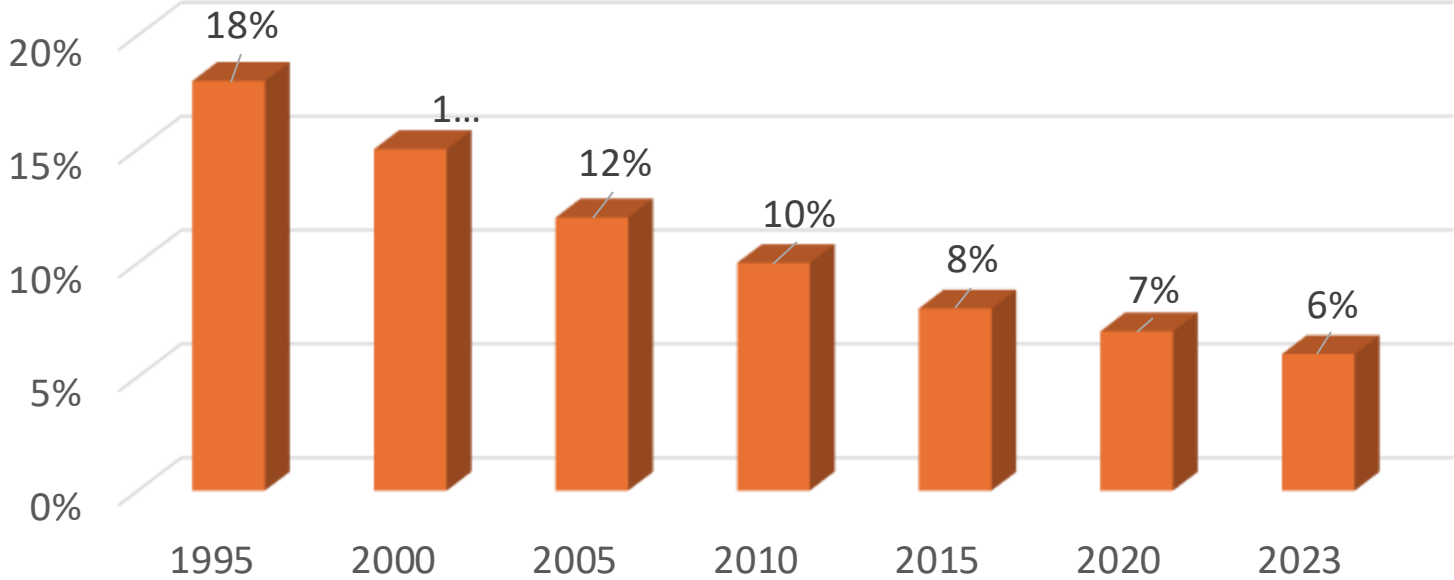
Girl Child

PREVALENCE OF FGM NATIONWIDE 1995-2023

Component 1:

The prevalence of FGM has declined significantly over the years.

Sources:
Tanzania Demographic and Health Survey (TDHS)
UNICEF Reports on FGM, Early Marriages & Early Pregnancy
UNFPA Data website

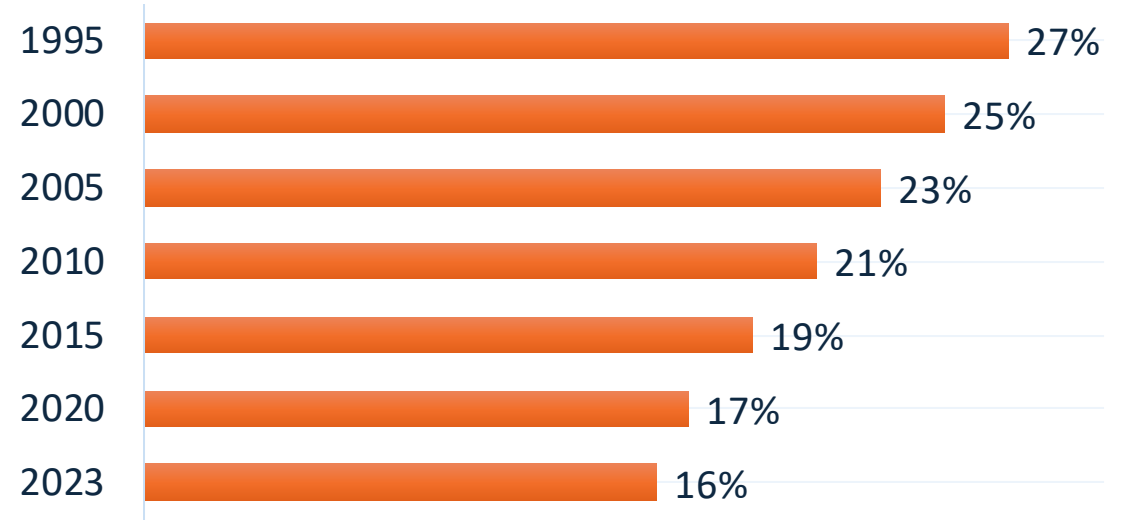
Girl Child

Component 2:

Adolescent pregnancy rates have declined over time but remain high in rural areas.

ADOLESCENT PREGNANCY RATES

Percentage of girls aged 15–19 who have begun childbearing

MATUKIO MUHIMU (MILESTONE) KATIKA UTEKELEZAJI WA TAMKO LA BEIJING NA MPANGO WA UTEKELEZAJI

Tamko la Beijing na Mpango wa Utekelezaji (BDPfA), ullopitishwa mwaka 1995, linaendelea kuwa nguzo muhimu katika kukuza usawa wa kijinsia duniani kote. Miaka thelathini baada ya kupitishwa kwa Tamko la Beijing na Mipango ya Utekelezaji (BDPfA), Tanzania imepiga hatua kubwa katika kukuza usawa wa kijinsia na uwezeshaji wa wanawake. Nchi imetekeleza mageuzi ya sheria, sera na mikakakati inayolenga kuboresha haki za wanawake, ushiriki wa kiuchumi, upatikanaji wa elimu, huduma za afya, na uwakilishi wa kisiasa. Juhudi hizi zimeungwa mkono na mipango ya serikali, utetezi kutoka kwa Mashirika ya Haki za Wanawake (WROs) na Mashirika ya Kiraia (CSOs), na development partners wa kimataifa. Hata hivyo, licha ya maendeleo haya, kuna changamoto kama vile kanuni za kitamaduni, utekelezaji dhaifu wa sera, tofauti za kiuchumi, na unyanyasaji wa kijinsia unaendelea, na hivyo kuzuia usawa kamili wa kijinsia.

Ripoti hii juu ya utekelezaji wa Beijing +30 inajumuisha maeneo 12 muhimu yaani . Wanawake na umaskini; B. Elimu na mafunzo ya Wanawake; Wanawake na afya; Ukatili dhidi ya wanawake Wanawake na migogoro ya kivita; Wanawake na uchumi; Wanawake katika nafasi za uongozi; Vyombo vya uwezeshaji wa wanawake (Institutional mechanisms for the advancement of women); Haki za Binadamu za Wanawake; Wanawake na vyombo vya habari; Wanawake na mazingira' na Mtoto wa kike

Maeneo haya muhimu yamepangwa katika vikundi 6, kama ifuatavyo:

1. Maendeleo Jumuishi, Ustawi wa Pamoja na Kazi za Staha
2. Kutokomeza umaskini, ulinzi wa jamii na huduma za kijamii
3. Uhuru kutoka kwa Unyanyasaji, Unyanyapaa na Unyanyapaa na Ubaguzi
4. Ushiriki, Uwajibikaji na Taasisi zinazozingatia Jinsia
5. Ushiriki na uongozi wa wanawake katika usimamizi na utawala wa mazingira na maliasili; na6.
6. Mtoto wa kike

Serikali ya Tanzania pamoja na Mashirika ya Haki za Wanawake wamekuwa washiriki wakamilifu katika ukaguzi wote muhimu wa BDPfA (Beijing Declaration and Platform for Action) kuanzia mwaka 2000. Hapo awali, maeneo ya kipaumbele yaliyochaguliwa kwa utekelezaji hapa Tanzania yalikuwa:

- a) Kuimarisha Uwezo wa Kisheria wa Wanawake;
- b) Uwezeshaji wa Kiuchumi wa Wanawake na Ukomeshaji wa Umaskini;
- c) Uwezeshaji wa Kisiasa wa Wanawake na Ushiriki katika Maamuzi; na
- d) Uwezeshaji wa Wanawake kwa Elimu na Ajira.

Hata hivyo, kwa kipindi cha miaka kadha sasa, maeneo mengine ya kisekta na kimada kama vile wanawake na afya, unyanyasaji wa kijinsia, wanawake na vyombo vya habari, wanawake na mazingira, na msichana pia yamepata umakini zaidi.

Utafiti huu umefanywa na Tanzania Gender Networking Programme (TGNP), shirika linaloshiriki kikamilifu katika masuala ya usawa wa kijinsia, uwezeshaji wa wanawake, na mabadiliko ya

kijamii katika ngazi zote za jamii. Tangu mwaka 2000, TGNP imekuwa ikiwezesha ukaguzi wa kina wa utekelezaji wa BDPfA (Beijing Declaration and Platform for Action), na kutoa machapisho mbalimbali, ikiwa ni pamoja na majarida kama vile **Beijing +5**, **Beijing +25**, na kitabu cha **Beijing Journey**, huku chapisho la hivi karibuni likiwa **Beijing +30: Her Vision 2050**.

Maandalizi ya ripoti hii yalianza na mfululizo wa mikutano na majadiliano kuhusu upeo, mbinu, na njia za utafiti kwa kushirikiana na TGNP kama shirika linaloongoza na mashirika mengine ya kiraia (CSOs). Mnamo **Novemba 18, 2024**, mkutano wa kuanzisha ulifanyika ili kuelezea upeo wa kazi. Baadaye, mnamo **Desemba 2, 2024**, mkutano wa kuanzishwa ulifanyika ili kuboresha upeo wa kazi na kukagua zana za tathmini na mbinu. Mkutano mwingine ulifanyika mnamo **Desemba 19, 2024**, uliohusisha mashirika ya wanawake.

1. ELIMU

Serikali ya Tanzania imejitahidi kukuza usawa wa kijinsia katika elimu kupitia marekebisho ya sheris, sera na mikakati na [ushirikiano wa](#) kimataifa. Tanzania imefikia usawa wa kijinsia katika elimu ya msingi, na sera kama elimu ya msingi bure ikiwawezesha watoto wengi kujiandikisha shuleni. Juhudi za kuwahifadhi wasichana katika elimu ya sekondari na ya juu zimeimarishwa na misaada ya kimasomo na mipango inatolewa

1. 1995: Sera ya Elimu na Mafunzo

- **Hatua Muhimu:** Sera ya 1995 ililenga kupanua upatikanaji wa elimu na kusesitiza usawa wa kijinsia.
- **Takwimu:** Uandikishaji wa wasichana shuleni za msingi ulipanda kutoka **45% (1995)** hadi **59% (2000)**.
- **Kirejeleo:** Wizara ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi (MoEVT), Tanzania (2000).

2. 2002: Mpango wa Maendeleo ya Elimu ya Msingi (PEDP I)

- **Hatua Muhimu:** Kuondoa ada za shule za msingi na kuongeza uandikishaji.
- **Takwimu:** Uandikishaji wa jumla ulipanda kutoka **59% (2000)** hadi **95% (2006)**, huku uandikishaji wa wasichana ukiongezeka kwa kiasi kikubwa.
- **Kirejeleo:** Benki ya Dunia (2007), *Tanzania Education Sector Review*.

3. 2008: Kufikia Usawa wa Kijinsia katika Elimu ya Msingi

- **Hatua Muhimu:** Ufanikishaji wa usawa wa karibu kati ya wasichana na wavulana katika uandikishaji wa shule za msingi.
- **Takwimu:** Fahirisi ya Usawa wa Kijinsia (GPI) ilifikia **0.98 (2008)**.
- **Kirejeleo:** UNESCO (2010), *Education for All Global Monitoring Report*.

4. 2015: Sera ya Elimu ya Sekondari Bila Malipo (SEDP III)

- **Hatua Muhimu:** Kuondoa ada za shule za sekondari kupitia SEDP III.
- **Takwimu:** Uandikishaji wa wasichana sekondari uliongezeka kutoka **36% (2015)** hadi **47% (2020)**.
- **Kirejeleo:** UNICEF (2020), *Tanzania Education Report*.

5. 2021: Sera ya Kuruhusu Wasichana Wajifunguao Kurudi Shule

- **Hatua Muhimu:** Serikali ilifuta marufuku ya kuwanyima wasichana wajifunguao kujiandikisha tena shuleni.
- **Takwimu:** Zaidi ya **wasichana 5,500** walirudi shule kufikia 2022.
- **Kirejeleo:** Human Rights Watch (2022), *"Let Me Not Die Before My Time"*.

6. 2020: Maendeleo ya Usawa wa Kijinsia Sekondari

- **Hatua Muhimu:** Uboreshaji wa usawa wa kijinsia katika elimu ya sekondari, lakini bado haujakamilika.
- **Takwimu:** Fahirisi ya Usawa wa Kijinsia (GPI) katika sekondari ilifikia **0.93 (2020)**.
- **Kirejeleo:** Taasisi ya Takwimu ya UNESCO (UIS, 2021).

7. 2022: Mkutano wa Kitaifa wa Elimu ya Wasichana

- **Hatua Muhimu:** Mkutano ulioangazia vikwazo kama ndoa za utotoni na upatikanaji wa saniteti.
- **Takwimu:** **63%** ya wasichana walimaliza elimu ya sekondari ya chini mwaka 2022, ikiongezeka kutoka **27% (2014)**.
- **Kirejeleo:** UNICEF Tanzania (2023).

Changamoto:

Vikwazo vya Kijamii kipaumbele kwa wavulana kuliko wasichana; wasichana kuozwa wakiwa na umri mdogo hivyo kupunguza fursa zao za elimu; wasichana kunatakiwa kufanya kazi za nyumbani kabla na baada ya kwenda shule na wakati mwingine kutunza wagonjwa familia, kuchota maji na kuni, kupika na kusafisha, hivyo kuwa na muda mdogo wa kujikita katika masomo yao, na kusababisha kukosa hamu ya elimu; ukatili wa ukeketaji wa wanawake (FGM/C) umekatazwa na sheria na umeanza kupungua, umasikini: licha ya kuondolewa kwa ada za shule mwaka 2000, familia nyingi maskini zinashindwa kuchangia gharama zisizo za moja kwa moja za vitabu na mavazi kwa wasichana, wakipendelea kutumia mapato yao kidogo katika elimu ya wavulana.

Vikwazo vya Kiwango cha Binafsi umbali mrefu kutoka na kurudi shuleni unawaweka wasichana hatarini kwa kubakwa na kudhalilishwa kingono na kuzuia ushiriki wa wasichana

katika elimu; Hofu ya unyanyasaji wa kijinsia, dhuluma, kutishwa na kudhalilishwa katika maeneo ya shule kutoka kwa wafanyakazi, wanafunzi wa kiume husababisha kuongezeka kwa utoro na viwango vya kuacha shule; Hedhi na ukosefu wa vifaa vya usafi vinaweza kuwa chanzo cha usumbufu kwa elimu ya wasichana kwani wasichana wanaweza kushindwa kuhudhuria madarasa au katika hali mbaya, kuacha shule kabisa.

Vikwazo vya Taasisi

Kuna changamoto ndani ya mfumo wa elimu wenyewe zinazowaathiri wasichana na wavulana, kama vile: Upungufu wa vifaa vya elimu unawaathiri na hali mbaya ya vifaa vingi vya shule; Uwiano wa walimu kwa wanafunzi ni mkubwa kupita kiasi, ukianzia 45 hadi 150 kwa kila darasa; Ukosefu wa hamasa na uwezeshaji kwa wasichana wenye ujuzi na ufanisi wa kisayansi na kiteknolojia ili kushiriki katika mahitaji ya Tanzania inayojikita katika viwanda ana ushindani jambo linalozuia fursa zao za ajira katika ajira zenye faida kubwa; Tanzania haijatii amri ya Mahakama ya Rufaa juu umri wa chini wa ndoa, kuwa miaka 18 kwa wasichana na wavulana, kulingana na viwango vinavyokubalika kimataifa; na, x) Mabadiliko ya bajeti kwa miaka yameathiri utendaji wa sekta hii, kwani matumizi ya elimu mwaka 1998 yaliongezeka kwa kiasi kikubwa kutoka asilimia 11.8 ya Pato la Taifa (GDP) hadi asilimia 19.5 ya Pato la Taifa mwaka 2004 na kisha kupungua hadi asilimia 15 ya Pato la Taifa mwaka 2006, ikifuatiwa na ongezeko jingine hadi asilimia 24.4 ya Pato la Taifa mwaka 2017 na kisha kushuka hadi asilimia 13.6 mwaka 2020.

VIREJEO VYA KUJITEGEMEA:

- Ripoti za Benki ya Dunia, UNESCO, UNICEF, Wizara ya Elimu ya Tanzania (MoEVT), na Human Rights Watch and World Bank

2. HATUA MUHIMU KATIKA MAENDELEO YA SEKTA YA AFYA

Maboresho katika huduma za afya ya mama, kupungua kwa maambukizi ya VVU, na upanuzi wa huduma za afya ya uzazi vimefanikishwa. Serikali pia imeweka kipaumbele kwa afya ya mama katika sera za afya za umma.

katika miongo mitatu iliyopita, Tanzania imepiga hatua kubwa katika kupunguza uwiano wa vifo vya akina mama (MMR), kipimo muhimu cha afya ya mama kinachopima idadi ya vifo vya akina mama kwa kila vifo 100,000 vya watoto waliohai. Historia ya MMR tangu miaka ya 1990 inaonyesha yafuatayo:

- Miaka ya 1990: MMR ilikuwa juu sana, na makadirio ya vifo vya akina mama yalikuwa karibu 578 kwa kila vifo 100,000 vya watoto waliohai.
- Mwaka 2000: MMR ilikuwa takriban 760 kwa kila vifo 100,000
- Mwaka 2015: MMR ilipungua hadi 398 kwa kila vifo 100,000
- Mwaka 2020: MMR ilishuka zaidi hadi 238 kwa kila vifo 100,000

- Mwaka 2022: Punguzo kubwa lilionekana, na MMR ikishuka hadi 104 kwa kila vifo 100,000 vya watoto waliohai.

Boresha hili la ajabu, hasa kupungua kwa vifo kati ya 2016 na 2022, linahusishwa na sababu kadhaa kuu:

- **Kuongeza kwa umakini na rasilimali** zilizotolewa kwa mipango ya afya ya mama.
- **Upanuzi wa Vituo vya Huduma ya Dharura ya Uzazi na kuongezeka** kwa upatikanaji wa huduma muhimu za afya ya mama kote nchini.
- **Kuongezeka kwa Wafanyakazi wa Afya:** Kuongezeka kwa wataalamu wa afya waliopata mafunzo katika kutoa huduma za afya ya mama na mtoto mchanga.
- **Kuimarishwa kwa Mifumo ya Referral ya Uzazi:** Kuimarika kwa mifumo ya kuhamasisha na kusimamia dharura za uzazi.
- **Ujenzaji wa Uwezo na Mafunzo ya Walimu:** Mafunzo endelevu na msaada kwa watoa huduma za afya.
- **Mapitio ya Vifo vya Mama na Mtoto na Ufuatiliaji:** Uchambuzi wa kina na majibu kwa vifo vya mama na mtoto ili kutoa miongozo kwa sera na utekelezaji.

Orodha ya hatua ambazo serikali imechukua kwa kushirikiana na sekta binafsi, mashirika mbalimbali ya kiraia, NGOs pamoja na washirika wa maendeleo.

1. 1994 Sera ya Afya ya Taifa (Sera ya 1990 Iliyorekebishwa)

- **Hatua Muhimu:** Kuweka msingi wa mfumo wa afya ulioipa kipaumbele afya ya mama na mtoto.
- **Takwimu:** Uzalishaji wa vifo vya wajawazito (MMR) ulikuwa **529 kwa kila 100,000** uzazi wa hai (1996).
- **Kirejeleo:** Wizara ya Afya ya Tanzania (1996), *Ripoti ya Utekelezaji wa Sera ya Afya ya Taifa.*

2. 2001: Mpango wa Mageuzi ya Sekta ya Afya (HSRP)

- **Hatua Muhimu:** Kuondoa ada kwa huduma za afya ya mama na mtoto.
- **Takwimu:** Chanjo zilipanda kutoka **54% (2000)** hadi **85% (2005)**.
- **Kirejeleo:** Benki ya Dunia (2006), *Ukaguzi wa Matumizi ya Fedha ya Sekta ya Afya Tanzania.*

3. 2004: Kupanua Upatikanaji wa Tiba ya UKIMWI (ARV)

- **Hatua Muhimu:** Tanzania iliboresha upatikanaji wa tiba ya antiretroviral (ARV) kwa msaada wa Mfuko wa Kimataifa.
- **Takwimu:** Ufikiaji wa ART uliongezeka kutoka **4% (2004)** hadi **35% ya watu waliostahiki (2010)**.
- **Kirejeleo:** UNAIDS (2011), *Ripoti ya Maendeleo ya Kupambana na UKIMWI Tanzania.*

4. 2008–2010: Kampeni ya Kudhibiti Malaria

- **Hatua Muhimu:** Usambazaji wa vyandarua vyenye dawa za kuuu mbu (ITNs).
- **Takwimu:** Matumizi ya ITNs yalipanda kutoka **16% (2007)** hadi **60% (2010)**; vifo vya malaria vilipungua kwa **50%** kufikia 2015.
- **Kirejeleo:** WHO (2016), *Ripoti ya Malaria Ulimwenguni*.

5. 2015: Kupungua kwa Vifo vya Watoto Chini ya Miaka 5

- **Hatua Muhimu:** Kufanikisha Malengo ya Maendeleo ya Milenia (MDGs) kuhusu uokoaji wa watoto.
- **Takwimu:** Vifo vya watoto chini ya miaka 5 vilipungua kutoka **166 kwa kila 1,000** (1990) hadi **49 (2015)**.
- **Kirejeleo:** UNICEF (2016), *Uchunguzi wa Demografia na Afya Tanzania (TDHS)*.

6. 2016: Kupungua Kwa Kasi kwa Vifo vya Wajawazito

- **Hatua Muhimu:** Kuzingatia uwepo wa watoa huduma waliohitimu na huduma dharura za uzazi.
- **Takwimu:** MMR ilipungua kutoka **454 (2010)** hadi **556 (2016)**. (*Maelezo: Baadaye iliboreshwa hadi 104 (2022) kutokana na sera mpya.*)
- **Kirejeleo:** TDHS (2016); WHO (2023), *Mwenendo wa Vifo vya Wajawazito*.

7. 2016–2020: Mpango wa Pili wa Afya ya Uzazi, Mama, na Mtoto (One Plan II)

- **Hatua Muhimu:** Juhudi za kuunganisha huduma za kuzuia vifo vya mama na watoto.
- **Takwimu:** Utoaji huduma na wataalamu wa uzazi uliongezeka kutoka **43% (2010)** hadi **64% (2020)**.
- **Kirejeleo:** Wizara ya Afya (MoHCDGEC, 2020), *Mpango wa Kimkakati wa Sekta ya Afya (HSSP V)*.

8. 2020–2023: Ushirikiano wa Kupambana na COVID-19

- **Hatua Muhimu:** Utoaji wa chanjo na kuimarisha mfumo wa afya.
- **Takwimu:** **48%** ya wazima walichanjwa kikamilifu (2023); vitanda **4,000+** vya ICU ziliongezwa (2021).
- **Kirejeleo:** WHO Tanzania (2023), *Ripoti ya Hali ya COVID-19*.

9. 2021: Mkakati wa Uwekezaji wa Afya ya Taifa

- **Hatua Muhimu:** Kusudi la kufikia Upatikanaji wa Afya kwa Wote (UHC) kufikia 2030.
- **Takwimu:** Matumizi ya serikali kwa afya yaliongezeka hadi **7% ya GDP (2022)** kutoka **5.6% (2015)**.
- **Kirejeleo:** Benki ya Dunia (2023), *Sasisho la Uchumi Tanzania*.

10. 2023: Uboreshaji wa Urefu wa Maisha

- **Hatua Muhimu:** Kuboresha upatikanaji wa huduma za afya na uhibitaji wa magonjwa.
- **Takwimu:** Urefu wa maisha uliongezeka kutoka **miaka 50 (1995)** hadi **miaka 66 (2023)**.
- **Kirejeleo:** UNDP (2023), *Ripoti ya Maendeleo ya Binadamu*.

VIKWAZO VIKUU (2024):

1. **Upatikanaji wa Huduma za Afya: 35%** ya watu vijijini hawapati huduma za kliniki (Benki ya Dunia, 2023). Kwa sababu ya umaskini, upatikanaji wa huduma za afya bora na nafuu kwa wanawake haujafikiwa kwani wengi, hasa walioko maeneo ya vijijini, hawana kipato na hawawezi kumudu kulipa ada za ushauri au kununua dawa, na kusababisha kuendelea kwa matokeo yasiyo sawa ya afya.ii. Gharama zilizojificha kwa ajili ya kupata huduma za afya, kama vile gharama za usafiri na gharama za fursa (mfano, kupoteza mshahara wa siku kwa ajili ya kwenda kwa uchunguzi wa afya), pia zinakatiza ziara za vituo vya afya;
2. iii. Ada za watumiaji zilizozoondolewa tangu 1998 zimeathiri kwa kiasi kikubwa upatikanaji wa huduma za afya kwa wanawake wajawazito maskini kutoka kaya maskini, watoto wa chini ya miaka mitano na mayatima kutoka kaya maskini, wajane, wazee wa miaka 60 na zaidi, watu wenye ulemavu, na wagonjwa wa UKIMWI;
3. Sekta ya afya inajulikana kwa upungufu wa vituo vya afya, vifaa vya matibabu, wahudumu wa afya, upungufu wa dawa, na miundombinu duni;
4. v. Bajeti ya huduma za afya iko chini sana ya viwango vya kimataifa kama ilivyowekwa chini ya Tamko la Abuja, linalohitaji kutengwa angalau asilimia 15 ya bajeti ya taifa kwa sekta ya afya. Mgawo wa bajeti kwa sekta hiyo ulikuwa trilioni 2.02 mwaka 2021/2022, sawa na asilimia 5.5 ya bajeti jumla ya serikali na ukashuka katika mwaka wa kifedha wa 2022/23, hadi trilioni 2.1, sawa na asilimia 5.1 ya bajeti jumla ya serikali.
5. **Mzigo wa Magonjwa:** Watu **3.4 milioni** wanaishi na UKIMWI (UNAIDS, 2023); magonjwa yasiyo ya kuambukiza (NCDs) yanasababisha **33%** ya vifo (WHO, 2022).
6. **Ukosefu wa Wafanyakazi:** Dokta **0.1** kwa kila watu **1,000** (WHO, 2023).

VIREJEO VYA KUJITEGEMEA:

- Wizara ya Afya Tanzania, WHO, UNICEF, Benki ya Dunia, UNAIDS, na ripoti za TDHS.

3. MAGEUZI YA KISHERIA KWA USAWA WA KIJINSIA TANZANIA (1994–2024) KWA TAKWIMU NA VIREJELEO:

Tanzania imetekeleza mageuzi mbalimbali ya kisheria ili kukuza usawa wa kijinsia na kulinda haki za wanawake.

1. 1998: Marekebisho ya Katiba (Haki za Binadamu)

- **Hatua Muhimu:** Marekebisho ya 1998 ya Katiba ya 1977 yalianzisha "Haki za Binadamu," zikiwemo ulinzi dhidi ya ubaguzi wa kijinsia.
- **Athari:** Kutoa msingi wa kisheria wa kupinga sheria zinazobagua kijinsia.
- **Kirejeleo:** Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania (1977, iliyorekebishwa 1998).

2. 1998 : Sheria Maalum ya Makosa ya Kijinsia (SOSPA)

Hatua Muhimu: Kuzuia udhalilishaji wa kijinsia, ukeketaji wa wanawake (FGM), na ndoa za utotoni. Inajumuisha vifungu vinavyolinda wanawake kazini dhidi ya unyanyasaji wa kijinsia, inazuia pia matumizi mabaya ya mamlaka ili kupata fadhila za kijinsia. Aidha, inakataza kulipiza kisasi dhidi ya watu wanaoripoti unyanyasaji wa kijinsia au mashambulizi na inatoa adhabu kali, ikiwa ni pamoja na kifungu cha jela na faini, kwa watuhumiwa wa makosa ya kijinsia.

- Kupitishwa kwa Sheria ya Maudhui Maalum ya Makosa ya Kijinsia (1998) kumewahamasisha waathirika zaidi kuripoti makosa ya kijinsia na kusababisha kuanzishwa kwa mahakama maalum za makosa ya kijinsia, ambayo imeboresha upatikanaji wa haki kwa waathirika.
- **Takwimu:** Uenezi wa FGM ulipungua kutoka **18% (1996)** hadi **10% (2015)** miongoni mwa wanawake wenye umri wa miaka 15–49 (TDHS).
- **Kirejeleo:** Sheria ya Makosa ya Kijinsia Na. 4 ya 1998 (iliyorekebishwa 2000).

3. 2005: Marekebisho ya Katiba (Kifungu cha Usawa wa Kijinsia)

- **Hatua Muhimu:** Kifungu cha 13 cha Katiba kilithibitisha usawa kwa wanawake na wanaume katika siasa, uchumi, na jamii.
- **Athari:** Kuimarisha mashambulio ya kisheria dhidi ya urithi na miliki ya ardhi yenye ubaguzi.
- **Kirejeleo:** Katiba ya Tanzania (Marekebisho ya 2005).

4. 2009: Marekebisho ya Sheria ya Ndoa (1971)

- **Hatua Muhimu:** Majaribio ya kuinua umri wa ndoa kwa wasichana hadi miaka 18 yalikabiliwa na upinzani.
- **Takwimu:** 37% ya wasichana wa Tanzania bado wanandoa kabla ya miaka 18 (UNICEF, 2023).
- **Kirejeleo:** Uchunguzi wa Demografia na Afya Tanzania (TDHS, 2022).

5. 2016: Sheria ya Msaada wa Kisheria

- **Hatua Muhimu:** Kuanzisha msaada wa kisheria bila malipo kwa wanawake wanaokabiliwa na ukatili wa kijinsia (GBV).
- **Takwimu:** Zaidi ya **wanawake 12,000** walipata msaada kati ya 2016–2020 (Kituo cha Haki za Binadamu, 2021).
- **Kirejeleo:** Sheria ya Msaada wa Kisheria Na. 1 ya 2017.

6. 2019: Marekebisho ya Sheria za Ardhi

- **Hatua Muhimu:** Kuimarisha haki za wanawake kumiliki na kurithi ardhi kupitia Sheria ya Ardhi ya Kijiji (1999).
- **Takwimu:** Miliki ya ardhi kwa wanawake ilipanda kutoka **19% (2008)** hadi **27% (2020)** (Benki ya Dunia, 2021).
- **Kirejeleo:** Sheria ya Ardhi Na. 4 ya 1999 (iliyorekebishwa 2019).

7. 2021: Sheria ya Vyama vya Siasa (Vipimo vya Kijinsia)

- **Hatua Muhimu:** Kulazimisha vyama vya siasa kukuza uwakilishi wa wanawake katika uongozi.
- **Takwimu:** Uwakilishi wa wanawake bungeni uliongezeka kutoka **36% (2015)** hadi **37% (2021)** (Tume ya Uchaguzi, 2021).
- **Kirejeleo:** Sheria ya Vyama vya Siasa Na. 3 ya 2021.

8. 2022: Sheria ya Makosa ya Kidijitali (Udhalilishaji Mtandaoni)

- **Hatua Muhimu:** Kukandamiza udhalilishaji wa kijinsia mtandaoni, ikiwa ni pamoja na kutambaza picha za uchi na unyanyapaa.
- **Takwimu:** 42% ya wanawake wa Tanzania waliripoti kukumbana na udhalilishaji mtandaoni (TCRA, 2023).
- **Kirejeleo:** Sheria ya Makosa ya Kidijitali Na. 14 ya 2015 (iliyorekebishwa 2022).

9. 2023: Marekebisho ya Sheria ya Ajira na Uhusiano wa Kazi

- **Hatua Muhimu:** Kuanzisha masharti ya kupinga ubaguzi, ikiwa ni pamoja na mshahara sawa kwa kazi sawa.
- **Takwimu:** Tofauti ya mshahara kwa kijinsia ilipungua kutoka **28% (2010)** hadi **22% (2023)** (ILO, 2023).
- **Kirejeleo:** Sheria ya Ajira na Uhusiano wa Kazi Na. 6 ya 2004 (iliyorekebisha 2023).

10. 2020: Sera ya Taifa ya Kijinsia

- **Hatua Muhimu:** Kuweka mikakati ya kukabiliana na ukosefu wa usawa katika elimu, afya, na uchumi.
- **Takwimu:** Ushiriki wa wanawake katika nguvu kazi ulipanda kutoka **68% (2015)** hadi **76% (2023)** (UNDP, 2023).
- **Kirejeleo:** Wizara ya Afya, Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wazee, na Watoto (2020).

VIKWAZO ENDELEVU (2024):

1. **Ndoa za Utotoni:** **37%** ya wasichana wanandoa kabla ya miaka 18 (UNICEF, 2023).
2. **Haki za Ardhi:** **27%** tu ya wanawake wanamiliki ardhi (Benki ya Dunia, 2023).
3. **Uwakilishi wa Kisiasa:** Wanawake wanashikilia **37%** ya viti vya bunge (IPU, 2024), chini ya lengo la SADC la 50%.

VIREJEO VYA KUJITEGEMEA:

- Sheria za Serikali ya Tanzania (Katiba, SOSPA, Sheria za Ardhi).
- Uchunguzi wa Demografia na Afya Tanzania (TDHS).
- Ripoti za UNICEF, Benki ya Dunia, ILO, na Kituo cha Haki za Binadamu.

Ufupisho:

Marekebisho ya kisheria ya Tanzania yanaonyesha maendeleo katika kuweka usawa wa kijinsia katika sheria. Hata hivyo, utekelezaji duni na mazingira ya kitamaduni bado ni vikwazo. Mchanganyiko wa sheria, sera, na juhudi za jamii zinaendelea kuunda hali ya usawa wa kijinsia.

4. HATUA MUHIMU ZA HAKI ZA WANAWAKE KATIKA ARDHI

Sheria ya Ardhi ya Vijijini ilipanua kinga za kisheria kwa haki za umiliki wa ardhi kwa wanawake, kuhakikisha upatikanaji wa haki zaidi kwa rasilimali za ardhi. Mageuzi ya kisheria yalifanywa ili kuboresha usimamizi wa ardhi - Sheria ya Ardhi ya 1999 na Sheria ya

Ardhi ya Vijijini ya 1999 zilirekebisha mwaka 2019 ikihitaji asilimia fulani ya viti kwa wanawake katika vyombo vya maamuzi kama vile kamati za utatuzi za kata na vijiji ambazo zinashughulikia haki za kumiliki ardhi na migogoro ya ardhi kwa wanawake, hivyo kuongeza uwezo wa wanawake katika uongozi, kujiamini na uzalishaji.

Sera ya Ardhi ya Taifa ya 2021 inasisitiza usawa wa kijinsia katika ugawaji wa rasilimali, na kutoa masharti ya kuhakikisha ushiriki wa wanawake katika maamuzi kuhusu matumizi ya ardhi na umiliki (Wizara ya Ardhi, 2022). Hii ilisababisha wanawake kutumia ardhi kama dhamana. Utoaji wa vyeti 43,524 vya haki za jadi za makazi (CCROs), ikiwa ni pamoja na 15,109 kwa wanawake, hivyo kuimarisha uwezo wao wa kutumia ardhi kama dhamana kwa mikopo na kusaidia uwezeshaji wao kiuchumi. Juhudi hii inaunganisha umiliki wa ardhi na upatikanaji bora wa mikopo (GEF Mid-Point Moment, 2024). Ripoti kutoka kwa Muungano wa Ardhi wa Tanzania (2022) zinaonyesha kuwa wanawake sasa wanamiliki 22% ya ardhi vilivyoregistriwa, kutoka 18% mwaka 2019, ikionyesha maendeleo katika kufunga pengo la kijinsia katika umiliki wa ardhi (Muungano wa Ardhi wa Tanzania, 2022).

1. **1995: Sera ya Ardhi ya Taifa**

- **Maelezo:** Ilianzisha mageuzi ya miliki ya ardhi, lakini haikuwa na vipimo maalum vya usawa wa kijinsia.
- **Takwimu:** Kufikia 2000, **15%** tu ya wanawake walikuwa na hati za ardhi (URT, 1995).
- **Kirejeleo:** Jamhuri ya Muungano wa Tanzania (URT), *Sera ya Ardhi ya Taifa, 1995*.

2. **1999: Sheria za Ardhi (Na. 4 na Na. 5)**

- **Maelezo:** Sheria ya Ardhi ya Kijiji (Na. 5) ilitaka usawa wa kijinsia katika urithi na umiliki wa ardhi.
- **Takwimu:** Ushiriki wa wanawake katika halmashauri za ardhi ulipanda hadi **30% (2005)** (URT, 1999).
- **Kirejeleo:** URT, *Sheria ya Ardhi na Sheria ya Ardhi ya Kijiji, 1999*.

4. **2015–2016: Uchunguzi wa Demografia na Afya (TDHS)**

- **Takwimu:** **37%** ya wanawake waliripoti umiliki wa ardhi (pekee/ pamoja), ikilinganishwa na **42%** ya wanaume (TDHS, 2016).
- **Kirejeleo:** TDHS, 2015–16.

5. **2016: Tume ya Mpango wa Matumizi ya Ardhi ya Taifa**

- **Maelezo:** Kusudi la kuunganisha mipango ya ardhi yenye kuzingatia jinsia.
- **Takwimu:** Kufikia 2020, **40%** ya mipango ya ardhi ilijumuisha wanawake (NLUPC, 2020).
- **Kirejeleo:** NLUPC, *Ripoti ya Mwaka, 2020*.

6. **2017: Sera ya Ardhi ya Taifa Iliyorekebisha**

- **Maelezo:** Kuimarisha haki za wanawake katika urithi na umiliki wa ardhi.

- **Takwimu:** Baada ya 2017, **25%** ya wanawake walikuwa na umiliki wa ardhi pekee (Benki ya Dunia, 2017).
 - **Kirejeleo:** URT, *Sera ya Ardhi ya Taifa, 2017*; Benki ya Dunia, 2017.
7. **2020: Utafiti wa Usalama wa Haki za Ardhi kwa Wanawake (WOLTS)**
- **Takwimu:** **70%** ya wanawake katika maeneo ya wafugaji walikumbana na migogoro ya ardhi (WOLTS, 2020).
 - **Kirejeleo:** WOLTS, *Jinsia na Haki za Ardhi Tanzania, 2020*.
8. **2022: Rasimu ya Sera ya Ardhi ya Taifa**
- **Maelezo:** Mapendekezo ya kurekebisha upatikanaji wa ardhi na kusajili hati kwa njia ya kidijitali.
 - **Takwimu:** Uelewa wa haki za ardhi kwa wanawake uliongezeka **30%** (Landesa, 2022).
 - **Kirejeleo:** Landesa, *Ripoti Fupi ya Sera ya Ardhi Tanzania, 2022*.

VIKWAZO

Changamoto:

- **Mila za Jadi:** **20%** tu ya wanawake wanamiliki ardhi pekee (Benki ya Dunia, 2017).
- **Tofauti za Kikanda:** **25%** ya ardhi ya kilimo inamilikiwa na wanawake (AGDI, 2018).
- Licha ya kuwa na sera na mazingira ya kisheria yanayowawezesha, wanawake wengi bado wana usalama mdogo katika umiliki na udhibiti wa ardhi. Mila za kijadi, desturi za kitamaduni, na mifumo ya kisheria zinazopendelea umiliki na udhibiti wa ardhi na wanaume bado hazijabadilika, na kuacha wanawake wakiwa na upatikanaji mdogo na haki za ardhi.
- Kuna kutokulingana kati ya sera nzuri na hali ya kisheria ya wanawake na mila za kijamii zinazoshikilia hali ya kudumu kuhusu masuala ya ardhi. Mabadiliko katika sheria za kisheria hayajafanikiwa kuondoa sheria za kijadi na mila za urithi zinazotawala ambazo bado ni imara sana.
- Kuna ukosefu wa vifaa vya kisheria vilivyosanifiwa unadhuru jinsi migogoro ya ardhi inayowasilishwa kortini na wanawake inavyoshughulikiwa chini ya mifumo hii miwili ya haki. Ardhi nyingi za kijiji bado zipo chini ya haki za jadi za umiliki (CRO) na kutokana na kwamba Agizo la Tamko la Sheria ya Kijadi la 1963 ambalo linabagua haki za wanawake, urithi na umiliki wa ardhi za ukoo linaendelea kupendelea wanaume wa familia;
- Wanawake wengi katika maeneo ya vijijini nchini Tanzania wanapata haki ya kutumia ardhi tu kwani hawana uwezo wa kufanya maamuzi hata juu ya viwanja vinavyomilikiwa kwa pamoja;
- Mifumo ya usimamizi wa ardhi kama kamati za ugawaji wa ardhi na mahakama za ardhi za kata siyo tu kwamba hazitoshelezi, bali baadhi hazijaundwa ipasavyo kulingana na matakwa ya sheria. Kwa mfano, uwakilishi wa wanawake katika mahakama za ardhi sio wa kutosha

VIREJEO:

- African Gender and Development Index (AGDI), 2018.
- HakiMadini, Ripoti za Haki za Ardhi, 2020.
- UN Women, Maendeleo ya SDG 5 Tanzania, 2021.

Ufupisho:

Mwanzo huu unaonyesha maendeleo ya kisheria na mapungufu yanayoendelea, yanasisitiza hitaji la utekelezaji thabiti na juhudi za jamii.

5. HATUA MUHIMU KATIKA UWEZESHAJI KIUCHUMI

1. 1996: 2000: Sera ya Kitaifa ya Fedha za Mikopo Midogo (National Microfinance Policy)

- **Maelezo:** Ilihamasisha ushirikishwaji wa kifedha kupitia taasisi za mikopo midogo, zikilenga wanawake, vijana, na wajasiriamali wa vijijini.
- **Takwimu:** Ufikivu wa mikopo midogo ulifikia 16% ya wakazi kufikia 2005, huku wanawake wakichangia 65% ya wakopaji (Benki Kuu ya Tanzania, 2006).
- **Marejeo:** Benki Kuu ya Tanzania, Ripoti ya Sekta ya Mikopo Midogo, 2006.

3. 2004: Baraza la Taifa la Uwezesaji Kiuchumi (NEEC)

- **Maelezo:** Lilibuniwa kusimamia programu za uwezesaji, ikiwemo Mfuko wa Maendeleo ya Wanawake (2005) na Mfuko wa Maendeleo ya Vijana (2010).
- **Takwimu:** Kufikia 2010, zaidi ya wanawake 500,000 walipata mikopo yenye riba nafuu kupitia Mfuko wa Maendeleo ya Wanawake (NEEC, 2011).
- **Marejeo:** NEEC, Ripoti ya Mwaka, 2011.

4. 2005: MKUKUTA (Mkakati wa Taifa wa Kukuza Uchumi na Kupunguza Umaskini)

- **Maelezo:** Uliweka mkazo kwenye ukuaji wa uchumi unaonufaisha maskini, uundaji wa ajira, na maendeleo vijijini.
- Mkukuta imechangia kwa kiasi kikubwa katika kuwawezesha wanawake kiuchumi na kijamii. Kwa kuwapa mikopo, mafunzo, na fursa za kibiashara, Mkukuta imeongeza uwezo wa wanawake kujitegemea, kuchangia uchumi wa familia na taifa, na kuongeza usawa wa kijinsia.
- **Takwimu:** Kiwango cha umaskini kilipungua kutoka 34% (2007) hadi 28% kufikia 2012 (Takwimu za Bajeti ya Kaya Tanzania, 2012).
- **Marejeo:** Ofisi ya Taifa ya Takwimu (NBS), HBS 2012.

5. 2008: Utambulisho wa Huduma za Fedha za Simu (M-Pesa)

- **Maelezo:** Huduma za kifedha kwa simu ziliongeza upatikanaji wa huduma za kibenki, hasa kwa wanawake na wakazi wa vijijini.
- **Takwimu:** Kufikia 2017, 60% ya Watanzania walitumia huduma za fedha kwa simu, huku wanawake wakichangia 53% ya watumiaji (Finscope Tanzania, 2017).
- **Marejeo:** Finscope Tanzania, Ripoti ya Ushirikishwaji wa Kifedha, 2017.

6. 2013: Mpango wa Matokeo Makubwa Sasa! (Big Results Now! - BRN)

- **Maelezo:** Ulilenga sekta za kilimo, nishati, na elimu ili kuimarisha uchumi.
- Umewasaidia wanawake Tanzania kwa kuwapa fursa za kifedha, mafunzo, na rasilimali za kukuza biashara na miradi yao. Hii imeongeza uwezo wao wa kujitegemea kiuchumi, kuchangia uchumi wa familia na taifa, na kuongeza usawa wa kijinsia
- **Takwimu:** Sekta ya kilimo ilikua kwa wastani wa 5.2% kila mwaka (2013–2016), ikiwaajiri 70% ya nguvu kazi (NBS, 2017).
- **Marejeo:** NBS, Tanzania Economic Survey, 2017.

7. Uanzishwaji wa Benki ya Wanawake Tanzania (2009):

- **2009:** Serikali ilianzisha **Benki ya Wanawake Tanzania (TWB)**, benki ya kwanza katika Afrika Mashariki iliyojikita kutoa huduma za kifedha kwa wanawake pekee. Benki hiyo inatoa mikopo, akaunti za akiba, na mafunzo ya ujuzi wa kifedha.
- **Athari:** Kufikia 2021, TWB ilikuwa imetoa zaidi ya **bilioni 50 za shilingi za Tanzania (takriban dola milioni 21.5)** kwa wajasiriamali wa kike, ikisaidia zaidi ya **wanawake 100,000**. **Vyanzo:** Benki ya Wanawake Tanzania, Ripoti ya Mwaka, 2021. Benki Kuu ya Tanzania, "Ripoti ya Ujumuishaji wa Fedha," 2020.

8 2016: Mfuko wa Maendeleo ya Jamii Tanzania (TASAF III)

- **Maelezo:** Ulitoa misaada ya kifedha na mafunzo ya ujasiriamali kwa kaya masikini.
- **Takwimu:** Kaya milioni 1.2 zilinufaika, huku 350,000 zikiondolewa kwenye umaskini uliokithiri kufikia 2020 (Benki ya Dunia, 2020).
- TASAF imewapa wanawake fursa ya kushiriki katika miradi ya kijamii na kiuchumi, kama vile ufugaji, kilimo, na biashara ndogo. Kupitia mikopo na mafunzo, wanawake wameweza kuanza na kukuza miradi yao, hivyo kuongeza mapato yao na kujikwamua kiuchumi.
- **Matokeo:** Wanawake wengi wamekuwa na uwezo wa kuchangia mapato ya familia na kuboresha maisha yao na ya watoto wao.
- **Marejeo:** Benki ya Dunia, TASAF III Impact Evaluation, 2020.

9. 2018: Mfumo wa Kitaifa wa Ushirikishwaji wa Kifedha (NFIF)

- **Maelezo:** Ulilenga kuongeza upatikanaji wa huduma za kifedha hadi 75% ya watu wazima ifikapo 2022.
- **Takwimu:** Ushirikishwaji wa kifedha uliongezeka kutoka 58% (2017) hadi 72% kufikia 2022, huku upatikanaji wa wanawake ukifikia 67% (Benki Kuu ya Tanzania, 2023).

- **Marejeo:** Benki Kuu ya Tanzania, Ripoti ya Ushirikishwaji wa Kifedha, 2023.

10. 2020: Mpango wa Urejeshaji wa Uchumi baada ya COVID-19

- **Maelezo:** Ulitenga dola bilioni 1.3 kusaidia sekta ndogo na za kati (SMEs), kilimo, na miundombinu ya kidigitali.
- **Takwimu:** Pato la Taifa lilipungua kwa 1.3% mwaka 2020 lakini likaongezeka hadi 4.9% mwaka 2021 (IMF, 2022).
- **Marejeo:** IMF, Tanzania Country Report, 2022.

10. 2022: Sheria ya Kitaifa ya Uwezeshaji Kiuchumi

- **Maelezo:** Iiongeza mifumo ya kisheria kwa usambazaji sawa wa rasilimali na msaada kwa SMEs.
- **Takwimu:** SMEs zilichangia 27% ya Pato la Taifa na kuwaajiri watu milioni 5.2 (UNDP, 2023).
- **Marejeo:** UNDP, Tanzania SME Development Report, 2023.

11. 2023: Uidhinishaji wa Mkataba wa Biashara Huru Barani Afrika (AfCFTA)

- **Maelezo:** Uliimarisha upatikanaji wa masoko ya kikanda kwa Tanzania, hivyo kuongeza biashara na viwanda.
- **Takwimu:** Inakadiriwa kwamba mauzo ya nje ya Tanzania yataongezeka kwa 33% kufikia 2035 (AfCFTA Secretariat, 2023).
- **Marejeo:** AfCFTA Secretariat, Impact Assessment Report, 2023.

Changamoto na Maendeleo:

- **Peng'o la Kijinsia:** Wanawake wanamiliki 20% pekee ya biashara zilizosajiliwa (Benki ya Dunia, 2022).
- **Ukosefu wa Ajira kwa Vijana:** 13.4% ya vijana wenye umri wa miaka 15–24 hawana ajira (ILO, 2023).
- **Tofauti kati ya Mijini na Vijijini:** 80% ya kaya za vijijini hutegemea kilimo cha kujikimu (NBS, 2022).

Vyanzo Muhimu:

- Shirika la Fedha la Kimataifa (IMF).
- Mpango wa Maendeleo wa Umoja wa Mataifa (UNDP).
- Ofisi ya Taifa ya Takwimu Tanzania (NBS).

Mafanikio haya yanaonyesha hatua kubwa zilizopigwa katika uwezeshaji wa kiuchumi Tanzania, ingawa changamoto za kimuundo bado zinahitaji kushughulikiwa. Sera zinaendelea kulenga makundi yaliyo pembezoni, lakini utekelezaji na usawa bado ni maeneo muhimu ya kuzingatwa.

6. HATUA MUHIMU KATIKA KILIMO CHA WANAWAKE

7.

Hapa chini kuna maendeleo muhimu, yaliyosaidiwa na takwimu na rejea, yanayoonyesha jukumu linaloendelea la wanawake katika sekta ya kilimo ya Tanzania kwa miongo mitatu:

1. 1999: Sheria za Ardhi

- **Tukio:** Tanzania ilipitisha Sheria ya Ardhi (Nambari 4) na Sheria ya Ardhi ya Kijiji (Nambari 5) ili kuhalalisha umiliki wa ardhi, ikiwa ni pamoja na haki za wanawake kumiliki na kurithi ardhi.
- **Athari:** Iliweaka mfumo wa kisheria wa umiliki wa ardhi kwa wanawake, ingawa bado kuna mapengo katika utekelezaji.
- **Takwimu:** Kufikia 2014, wanawake 20% pekee walikuwa wanamiliki ardhi kwa kujitegemea, ikilinganishwa na 40% ya wanaume (ActionAid, 2014).
- **Rejea:** ActionAid Tanzania. (2014). Haki za Ardhi za Wanawake Tanzania.

2. 2000: Sera ya Kitaifa ya Jinsia na Maendeleo

- **Tukio:** Tanzania ilipitisha Sera yake ya kwanza ya Jinsia na Maendeleo, ikijumuisha usawa wa kijinsia katika kilimo.
- **Athari:** Kutambuliwa zaidi mchango wa wanawake katika kilimo.
- **Takwimu:** Sensa ya kilimo ya 2002/03 ilionyesha kuwa 54% ya nguvu kazi ya kilimo ilikuwa ni wanawake (NBS, 2003).
- **Rejea:** Ofisi ya Taifa ya Takwimu (NBS). (2003). Sensa ya Sampuli ya Kilimo ya Taifa ya Tanzania.

3. 2006: Mpango wa Maendeleo ya Sekta ya Kilimo (ASDP)

- **Tukio:** ASDP ilipa kipaumbele ushirikishwaji wa jinsia katika huduma za upanuzi wa kilimo na upatikanaji wa mikopo.
- **Athari:** Utekelezaji ulikuwa mdogo; wanawake walikuwa bado hawapati huduma za kutosha.
- **Takwimu:** Hadi 2010, wanawake 15% pekee walikuwa wanapata huduma rasmi za upanuzi wa kilimo (FAO, 2010).
- **Rejea:** FAO. (2010). Jinsia na Mnyororo wa Thamani wa Kilimo Tanzania.

4. 2009: Benki ya Wanawake ya Tanzania (TWB)

- **Tukio:** TWB ilianzishwa kutoa mikopo na elimu ya kifedha kwa wanawake wakulima.
- **Athari:** Upatikanaji bora wa mikopo kwa biashara za kilimo.
- **Takwimu:** Kufikia 2015, wanawake 30% wa maeneo ya vijijini walikuwa wanapata mikopo rasmi (Benki ya Tanzania, 2015).
- **Rejea:** Benki ya Tanzania. (2015). Ripoti ya Ujumuishi wa Fedha.

5. 2010: Ukanda wa Maendeleo ya Kilimo Kusini wa Tanzania (SAGCOT)

- **Tukio:** Ushirikiano wa sekta ya umma na binafsi uliohamasisha kilimo cha kibiashara kinachojumuisha jinsia.
- **Athari:** Uliongeza ushiriki wa wanawake katika mazao ya thamani kubwa.
- **Takwimu:** Kufikia 2018, 35% ya wakulima walioungwa mkono na SAGCOT walikuwa wanawake (SAGCOT, 2018).
- **Rejea:** SAGCOT. (2018). Ripoti ya Athari ya Mwaka.

6. **2013: Sera ya Kilimo ya Taifa**
 - **Tukio:** Sera ilijikita katika upatikanaji wa rasilimali za kilimo, masoko, na teknolojia kwa wanawake.
 - **Athari:** Kuongezeka kwa umaarufu wa kaya zinazoongozwa na wanawake katika kilimo.
 - **Takwimu:** 31% ya kaya za kilimo zilikuwa zinazoongozwa na wanawake kufikia 2019 (NBS, 2019).
 - **Rejea:** NBS. (2019). Utafiti wa Kitaalamu wa Kipindi cha Taifa cha Tanzania.
7. **2017: ASDP II (2017–2022)**
 - **Tukio:** Ilijikita katika kilimo kinachozingatia mabadiliko ya tabianchi na nguvu za wanawake.
 - **Athari:** Uboreshaji wa mazao kwa wakulima wanawake.
 - **Takwimu:** Mazao ya wanawake yaliongezeka kwa 20% chini ya ASDP II (FAO, 2022).
 - **Rejea:** FAO. (2022). Ripoti ya Mwisho ya Tathmini ya ASDP II.
8. **2020: Takwimu za UN Women Kuhusu Tofauti za Uzalishaji**
 - **Tukio:** Ilionyesha tofauti zinazodumu za kijinsia katika uzalishaji.
 - **Takwimu:** Uzalishaji wa kilimo wa wanawake ulikuwa chini kwa 13-25% kuliko wanaume kutokana na kutokuwapo kwa upatikanaji sawa wa rasilimali (UN Women, 2020).
 - **Rejea:** UN Women. (2020). Muktaba wa Jinsia: Tanzania.
9. **2021: Mpango wa Kilimo ni Biashara**
 - **Tukio:** Mpango wa serikali wa kuwafundisha wanawake biashara za kilimo na zana za kidijitali.
 - **Athari:** Kuongezeka kwa ushiriki katika mnyororo wa thamani.
 - **Takwimu:** Wanawake 50,000 walifundishwa kufikia 2022 (Wizara ya Kilimo, 2022).
 - **Rejea:** Wizara ya Kilimo. (2022). Ripoti ya Maendeleo ya Kilimo ni Biashara.
10. **2023: Mkakati wa Uwezesaji Kiuchumi wa Wanawake**
 - **Tukio:** Mkakati wa kitaifa wa kufunga mapengo ya kijinsia katika kilimo na ujasiriamali.
 - **Athari:** Juhudi zinazoendelea za kuongeza upatikanaji wa ardhi, mikopo, na teknolojia kwa wanawake.
 - **Rejea:** Ofisi ya Rais – Kamisheni ya Mipango. (2023). Mkakati wa Uwezesaji Kiuchumi wa Wanawake.

Hitimisho

Ingawa Tanzania imepiga hatua katika kutambua jukumu la wanawake katika kilimo— ikionyesha na ongezeko la ushiriki (54% ya nguvu kazi) na mifumo ya sera—bado kuna mapengo katika umiliki wa ardhi, upatikanaji wa mikopo, na uzalishaji. Mafanikio ya baadaye yatategemea utekelezaji wa sera zinazozingatia jinsia na kufunga mapengo ya rasilimali.

Marejeo

- ActionAid Tanzania. (2014). Haki za Ardhi za Wanawake Tanzania.
- FAO. (2010, 2022). Ripoti kuhusu jinsia na ASDP II.
- Ofisi ya Taifa ya Takwimu (NBS). (2003, 2019). Sensa za kilimo na tafiti.
- UN Women. (2020). Muktaba wa Jinsia: Tanzania.
- Wizara ya Kilimo. (2022). Ripoti ya Maendeleo ya Kilimo ni Biashara.

8. MAENDELEO KATIKA KUPAMBANA NA UKATILI

Kwa kipindi cha miaka 30 iliyopita (1993–2023), Tanzania imepiga hatua kubwa katika kushughulikia ukatili, hususan ukatili wa kijinsia (GBV) na ukatili dhidi ya watoto. Ifuatayo ni hatua muhimu, takwimu, na mikakati iliyotekelezwa kupambana na ukatili, pamoja na marejeo kutoka vyanzo vinavyoaminika:

1. Mfumo wa Kisheria na Sera

1998: Sheria ya Makosa ya Kujamiiana (SOSPA)

- **Maelezo:** Ilifanya kuwa kosa la jinai unyanyasaji wa kijinsia, ubakaji, na ukeketaji (FGM).
- **Athari:** Matukio ya FGM yalipungua katika baadhi ya maeneo (mfano, kiwango cha FGM kilishuka kutoka 18% mwaka 1996 hadi 10% kufikia 2016) [TDHS, 2016].

2009: Sheria ya Mtoto

- **Maelezo:** Ilipiga marufuku ndoa za utotoni, usafirishaji wa watoto, na vitendo hatarishi.
- **Athari:** Viwango vya ndoa za utotoni vilishuka kutoka 37% ya wasichana walioolewa kabla ya miaka 18 (2010) hadi 31% (2016) [UNICEF, 2021].

2015: Sheria ya Uhalifu wa Mtandaoni

- **Maelezo:** Ilishughulikia unyanyasaji wa mtandaoni na ukatili dhidi ya wanawake na wasichana.
- **Athari:** Iliwezesha mashitaka ya unyanyasaji wa mtandaoni, ingawa utekelezaji wake bado ni dhaifu [TCRA, 2020].

2017: Mpango wa Taifa wa Kutokomeza Ukatili dhidi ya Wanawake na Watoto (NPA-VAWC)

- **Maelezo:** Mpango wa miaka mitano wa kushughulikia GBV kupitia hatua za kisheria, kiafya, na kielimu.
- **Athari:** Uhamasishaji uliongeza ufuatiliaji wa kesi za GBV kwa 20% [Wizara ya Afya, 2019].

2. Takwimu za Ukatili wa Kijinsia (GBV)

- **Ukatili wa mwili**
 - **2010:** 44% ya wanawake wenye umri wa miaka 15–49 walikumbwa na ukatili wa kimwili [TDHS, 2010].

- **2015–16:** Ulipungua hadi 40% [TDHS, 2016].
- **2022:** Uliendelea kushuka hadi 34% (takwimu za awali) [UN Women, 2023].
- **Ukatili wa Kijinsia:**
 - **2016:** 22% ya wanawake waliripoti kuwa walipitia ukatili wa kijinsia [TDHS, 2016].
 - **2022:** Kiwango kilishuka hadi 17% [UN Women, 2023].
- **Ukatili dhidi ya Watoto:**
 - **2019:** 75% ya watoto wenye umri wa miaka 1–14 walikumbwa na adhabu ya vurugu [UNICEF, 2019].
 - **2022:** 68% waliripoti uzoefu kama huo [Tanzania Violence Against Children Survey, 2022].

Hapa takwimu zinapingana

Licha ya juhudi kubwa za serikali kuhusu haki za wanawake bado kuna mapungufu makubwa. Imedhihirika kwamba Ukatili Dhidi ya Wanawake (GBV) nchini Tanzania unaongezeka na unachukuliwa kama janga. Kwa kweli, kwa mujibu wa tafiti fulani, ukilinganisha na nchi nyingine, Tanzania inashika nafasi ya juu ya 12 kati ya nchi zenye kiwango kikubwa cha ueneaji wa ukatili katika kanda ya Afrika¹. Aina mbalimbali za GBV - kimwili, kisaikolojia, kingono na kiuchumi zinazidi kuongezeka na kutokea katika mikoa mingi. Hata hivyo, ukatili mwingi unafanyika nyumbani. Ukatili wa wapenzi wa karibu (IPV) ndio aina inayoongoza ya GBV kwani kiwango kilichoripotiwa cha ukatili miongoni mwa wanawake walioolewa nchini Tanzania ni asilimia 78 katika mikoa ya Mara na Shinyanga. Asilimia 48 ya wanawake nchini Tanzania wamepata ukatili kutoka kwa wapenzi wao katika maisha yao na asilimia 25 ya wanawake wamepata ukatili kutoka kwa wapenzi wao katika miezi 12 iliyopita². Kuanzia mwaka 2019 hadi 2021, tukio 79 la mauaji ya wapenzi (IPH), kesi kali za IPV, ziliripotiwa, ambapo wengi wao walichochoewa na wivu³. Ripoti ya 2023 kutoka kwa Kituo cha Sheria na Haki za Binadamu inaonyesha kwamba kati ya Januari na Septemba 2022, jumla ya wanawake 472 waliuawa, wastani wa wanawake 53 kwa mwezi. Ripoti hiyo hiyo pia ilionyesha kwamba wanawake 544 waliuawa mwaka 2018; 437 mwaka 2019; 431 mwaka 2020 na 554 mwaka 2021⁴. Ripoti zinaonyesha kuwa wastani wa wanawake 928 wanakutana na VAW kila mwezi nchini Tanzania, sawa na wanawake 30 wanakutana na aina mbalimbali za VAW kila siku. Baadhi ya wanaume pia wanateseka kwa ukatili kutoka kwa wake zao lakini wanakataa kulalamika au kuwasilisha mashtaka kwa hofu ya kudhalilishwa na dhihaka ya kijamii. Mauaji ya wanawake wazee kwa kigezo cha kuwa wachawi yanaendelea kuwa tatizo kubwa katika baadhi ya mikoa.

3. Hatua katika Sekta ya Afya

- **Vituo vya Huduma za Haraka kwa Waathirika wa GBV (One Stop Centres – OSCs):**
 - Vimeanzishwa katika hospitali 40 (hadi 2023) kutoa msaada wa matibabu, kisheria, na kisaikolojia.

1 World Bank Group, 2022. Tanzania Gender Based Violence Assessment: Scope, Programming, Gaps and Entry Points

2 LRHC. 2021. SUMMARY OF THE TANZANIA HUMAN RIGHTS REPORT 2021

3 LRHC 2022. TANZANIA HUMAN RIGHTS REPORT 2022

4 MWANANCHI newspaper on 30th October, 2023

- **Athari:** Zaidi ya waathirika 50,000 hupata huduma kila mwaka [Wizara ya Afya, 2023].
- **Madawati ya Jinsia katika Polisi:**
 - Yameanzishwa katika vituo vya polisi zaidi ya 400 tangu 2009 ili kushughulikia kesi za GBV kwa weledi.
 - **Athari:** Utoaji taarifa za GBV uliongezeka kwa 30% katika wilaya zenye madawati ya jinsia [UNFPA, 2020].

4. Kampeni za Elimu na Uhamasishaji

- **2016–2023: Mpango wa Umoja wa Mataifa wa Kutokomeza Ndoa za Utotoni (UNFPA-UNICEF)**
 - Umefikia vijana milioni 2 kwa ujumbe wa kupinga ndoa za utotoni.
 - **Athari:** Kiwango cha ndoa za utotoni kilipungua kwa 6% katika maeneo lengwa [UNICEF, 2022].
- **Kampani za Vyombo vya Habari:**
 - Kampani kama “*Stop Violence Against Women and Girls*” (2015–2023) zimeongeza uelewa wa umma.
 - **Athari:** Utoaji taarifa za GBV kupitia namba za msaada bure (mfano, 116) uliongezeka kwa 45% [TAMWA, 2021].

5. Changamoto na Mapungufu

- **Utoaji Taarifa Mdogo:** Ni 10% tu ya kesi za GBV zinazoripotiwa rasmi kutokana na unyanyapaa na kutokuaminika kwa taasisi [LHRC, 2022].
- **Mila na Desturi:** 63% ya wanawake na 55% ya wanaume wanaamini kuwa kupigwa kwa wake zao kunakubalika chini ya hali fulani [TDHS, 2016].
- **Upungufu wa Fedha:** Chini ya 5% ya bajeti ya taifa inatengwa kwa programu za kupambana na GBV [Wizara ya Fedha, 2022].

6. Kuongezeka kwa Ukatili Baada ya COVID-19

- **2020–2021:** Kesi za GBV ziliongezeka kwa 30% wakati wa vizuizi vya COVID-19, huku visa 1,485 vikiripotiwa kila mwezi [Jeshi la Polisi Tanzania, 2021].

8. Vyanzo Muhimu

1. **Tanzania Demographic and Health Survey (TDHS)** – [2010, 2016, 2022].
2. **UNICEF Tanzania** – [2021, 2022].
3. **UN Women Tanzania** – [2023].
4. **Wizara ya Afya, Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wazee na Watoto** – [2019, 2023].
5. **Kituo cha Sheria na Haki za Binadamu (LHRC)** – [2022].

Tanzania imepiga hatua kubwa katika kutokomeza ukatili, lakini juhudi endelevu zinahitajika ili kuufuta kabisa na kufanikisha Malengo ya Maendeleo Endelevu (SDG 5 – Usawa wa Kijinsia).

9. WANAWAKE NA UANDISHI WA HABARI

atika kipindi cha miaka 30 iliyopita, wanawake waandishi wa habari nchini Tanzania wamepiga hatua muhimu katika kushiriki kikamilifu katika sekta ya vyombo vya habari. Hii imeletwa na mabadiliko ya kisiasa, kijamii, na kiuchumi, pamoja na juhudi za kuongeza usawa wa kijinsia. Chini ni baadhi ya **milestones** muhimu zilizoambatana na takwimu:

1. Kuongezeka kwa Idadi ya Wanawake Katika Sekta ya Vyombo vya Habari:

- Mwaka 1990, wanawake walikuwa wanasimamia asilimia 10 tu ya nafasi za uandishi wa habari na uhariri. Kufikia 2020, idadi hiyo imeongezeka hadi asilimia 35-40, kulingana na ripoti za **Tanzania Media Women's Association (TAMWA)**.
- **Takwimu:** Kufikia 2021, wanawake walikuwa wakishiriki kwa asilimia 40 katika sekta ya vyombo vya habari, ikiwa ni ongezeko la asilimia 30 kwa kipindi cha miaka 30.

Chanzo: TAMWA, "The State of Women in Media in Tanzania," 2021.

2. Uanzishwaji wa TAMWA (1987):

- **Tanzania Media Women's Association (TAMWA)** ilianzishwa mwaka 1987 kwa lengo la kuwawezesha wanawake waandishi wa habari na kushirikisha wanawake katika sekta ya vyombo vya habari. TAMWA imekuwa mstari wa mbele katika kufanya kampeni za haki za wanawake na kuwapa wanawake waandishi wa habari fursa za mafunzo na ujuzi.
- **Matokeo:** TAMWA imewasaidia wanawake zaidi ya 1,000 kufanya kazi katika sekta ya vyombo vya habari kwa kutoa mafunzo na ufadhili.

Chanzo: TAMWA, "30 Years of Empowering Women in Media," 2017.

3. Wanawake Katika Uongozi wa Vyombo vya Habari:

- Miaka ya 1990 iliona wanawake wachache tu katika nafasi za uongozi katika vyombo vya habari. Hata hivyo, kufikia 2020, wanawake wamekuwa wakiongoza vyombo vya habari vikubwa, ikiwa ni pamoja na magazeti, redio, na runinga.
- **Takwimu:** Kufikia 2021, asilimia 25 ya nafasi za uongozi katika vyombo vya habari vya Tanzania zilikuwa zimejazwa na wanawake.

Chanzo: Media Council of Tanzania (MCT), "Gender and Media Leadership Report," 2021.

4. Ushiriki wa Wanawake Katika Habari za Siasa na Kijamii:

- Wanawake waandishi wa habari wameongeza ushiriki wao katika kufanya habari za kisiasa na kijamii, ambazo zamani zilidhibitiwa na wanaume. Kufikia 2020, wanawake walikuwa wakifanya kazi kwa kiwango kikubwa katika habari za kisiasa, haki za binadamu, na masuala ya kijamii.
- **Takwimu:** Asilimia 60 ya ripoti zinazohusu masuala ya wanawake na haki za binadamu zinafanywa na wanawake waandishi wa habari.

Chanzo: UNESCO, "Women in Media: Tanzania Case Study," 2020.

5. Mafunzo na Uwezeshaji wa Wanawake Waandishi wa Habari:

- Shirika mbalimbali, ikiwa ni pamoja na **TAMWA**, **UNESCO**, na **Media Council of Tanzania (MCT)**, zimeandaa mafunzo ya ujuzi wa uandishi wa habari, uhariri, na uongozi kwa wanawake. Mafunzo haya yamewasaidia wanawake kuongeza ujuzi wao na kushiriki kikamilifu katika sekta hii.
- **Takwimu:** Kufikia 2021, zaidi ya wanawake 2,000 waandishi wa habari wamepata mafunzo ya ujuzi wa uandishi wa habari na uongozi.

Chanzo: Media Council of Tanzania (MCT), "Training and Empowerment Report," 2021.

6. Wanawake Katika Teknolojia ya Habari na Mawasiliano (ICT):

- Ukuaji wa teknolojia ya habari na mawasiliano (ICT) umeipa fursa wanawake waandishi wa habari kushiriki kwa njia mpya, kama vile blogu, mitandao ya kijamii, na vyombo vya habari vya kidijitali.
- **Takwimu:** Kufikia 2021, asilimia 30 ya wanawake waandishi wa habari walikuwa wakitumia teknolojia ya kidijitali kufanya kazi zao.

Chanzo: Tanzania Communications Regulatory Authority (TCRA), "ICT and Gender Report," 2021.

7. Tuzo na Tuzo za Wanawake Waandishi wa Habari:

- Tuzo za wanawake waandishi wa habari zimeanzishwa ili kuwatambua na kuwahimiza wanawake katika sekta hii. Mfano ni **TAMWA Media Awards** ambayo imekuwa ikitambua wanawake waandishi wa habari wenye mchango mkubwa.

- **Matokeo:** Tuzo hizi zimeongeza motisha na kuwapa wanawake waandishi wa habari nafasi ya kutambuliwa kwa kazi zao.

Chanzo: TAMWA, "Media Awards Report," 2020.

8. Ushiriki wa Wanawake Katika Utawala wa Vyombo vya Habari:

- Wanawake wameongeza ushiriki wao katika bodi za vyombo vya habari na taasisi zinazosimamia sekta hii. Hii imesaidia kuleta mawazo ya kijinsia katika maamuzi ya sekta ya vyombo vya habari.
- **Takwimu:** Kufikia 2021, asilimia 20 ya nafasi za bodi za vyombo vya habari zilikuwa zimejazwa na wanawake.

Chanzo: Media Council of Tanzania (MCT), "Gender and Governance in Media," 2021.

Hitimisho:

Katika kipindi cha miaka 30 iliyopita, wanawake waandishi wa habari nchini Tanzania wamepiga hatua kubwa katika kushiriki kikamilifu katika sekta hii. Uwezeshaji wa wanawake, mafunzo, na mabadiliko ya kijamii yamechangia kwa kiasi kikubwa katika kuongeza ushiriki wao na uongozi katika vyombo vya habari. Hata hivyo, bado kuna changamoto zinazohitaji kushughulikiwa, kama vile upungufu wa uwakilishi katika nafasi za uongozi na uhaba wa rasilimali za kujifunzia.

Vyanzo:

- Tanzania Media Women's Association (TAMWA), Ripoti mbalimbali (1987-2021).
- Media Council of Tanzania (MCT), Ripoti za Usawa wa Kijinsia na Vyombo vya Habari.
- UNESCO, "Women in Media: Tanzania Case Study," 2020.
- Tanzania Communications Regulatory Authority (TCRA), "ICT and Gender Report," 2021.

9. HATUA MUHIMU KATIKA UWAKILISHI WA KISIASA

1994–2024) Ingawa usawa wa kijinsia katika mgawanyo wa wanawake na wanaume katika nafasi za uongozi wa juu, miundo ya utawala na vyombo vya uamuzi haujafikiwa bado, kuna kiwango kikubwa cha maendeleo kuelekea usawa wa kijinsia kama inavyoonyeshwa na ongezeko la asilimia ya viti vinavyoshikiliwa na wanawake katika nguzo zote za dola - Utendaji, Bunge na

Mhadhara wa Sheria katika miongo mitatu iliyopita. Harakati za wanawake zilizojumuishia Mashirika kadhaa ya Jamii ya Kiraia na Mashirika Yasiyo ya Kiserikali zimekuwa za kupigania usawa wa kijinsia kwa bidii na kwa mafanikio.

Mafanikio

- katika ngazi ya Baraza la Mawaziri, ambalo ni chombo cha juu cha kufanya maamuzi kilicho na madaraka ya utekelezaji na ushawishi mkubwa wa sera, asilimia ya wanawake kama mawaziri ilifika kiwango cha juu cha 43% katika kipindi cha 2005-2010. Hata hivyo, asilimia hiyo ilishuka kwa haraka hadi 29% katika kipindi cha 2011-2015 na kupanda kidogo hadi 30% kati ya miaka 2016-2010, hata hivyo ilishuka hadi asilimia 17 mwaka 2020.
- Vivyo hivyo, idadi ya wanawake Wakuu wa Idara ilifikia kilele chake mwaka 2010-2011 na 2015 kwa asilimia 41 lakini ilishuka hadi asilimia 15 kati ya mwaka 2019-2020. Wanawake pia walikuwa chini ya uwakilishi mkubwa kama Wakurugenzi ikiwa ni pamoja na sekta ambazo wanawake wanakuwa wengi kama washiriki wa uchumi. Hivyo, hakukuwa na Mkurugenzi mwanamke katika sekta ya kilimo, kulikuwa na Mkurugenzi mmoja tu katika sekta ya ardhi na Wakurugenzi wawili tu katika sekta ya maji mwaka 2020. Kuna pia mwelekeo wa kuteua wanawake katika sekta zinazochukuliwa kuwa "za wanawake" kama vile elimu na afya. Ijapokuwa uteuzi wa kuwa Mkurugenzi unategemea utaalamu wa kiufundi, haieleweki ni kwa nini wanawake hawajateuliwa kwa idadi kubwa katika sekta zote ingawa wamekuwa wakihitimu shahada katika fani za STEM kwa miaka mingi.
- Kupungua kwa idadi ya wanawake Wakurugenzi kunaweza kuonekana. Hata hivyo, hii imeambatana na ongezeko la idadi ya wanawake kama Msaidizi wa Wakurugenzi. Hivyo, wakati ambapo sehemu ya wanawake katika Ukurugenzi ilishuka kutoka asilimia 46 mwaka 2010 hadi asilimia 26 mwaka 2020, sehemu yao kama Msaidizi wa Wakurugenzi iliongezeka kutoka asilimia 24 hadi asilimia 40 katika kipindi hicho hicho, ikionyesha mwelekeo wa kijinsia wa kuweka wanawake kama wasaidizi kwa wanaume.
- Katika ngazi ya Utawala wa Mkoa, ambayo inawakilisha ngazi ya pili ya Utawala wa Dola, uwakilishi wa wanawake umebaki kuwa mdogo. Sehemu kubwa zaidi ya wanawake kama Kamishna wa Mkoa ilikuwa asilimia 37 mwaka 2010 na 2015. Hata hivyo, katika miaka 2016-2020, sehemu yao ilishuka hadi asilimia 19 na hivyo kurudi katika kiwango cha mwaka 2005.
- Kuhusu uwakilishi wa wanawake katika Bunge, uwakilishi katika nafasi za Spika na Naibu Spika umekuwa asilimia 50 - asilimia 50 kila wakati. Hata hivyo, viti vya affirmative action kwa wanawake vimekuwa na mchango mkubwa katika kuhakikisha ushiriki wa wanawake katika Bunge. Sehemu ya Wabunge wa Viti Maalum imekuwa ikibaki kuwa thabiti, ikionyesha wanawake asilimia 23 katika kipindi cha 2005-2010 hadi asilimia 29 katika mizunguko yote ya uchaguzi hadi 2020.
- Aidha, sehemu ya wanawake waliochaguliwa kama Wabunge kutoka majimboni imekuwa ndogo kila wakati, ikiwa kati ya asilimia 7-9 kwa miaka yote.

Hakujawahi kufikiwa usawa wa kijinsia katika uwakilishi katika ngazi ya bunge na katika serikali za mitaa. Hata hivyo, wakati ambapo sehemu ya wanawake katika bunge ilikuwa karibu asilimia 16 mwaka 1999, mwaka 2022 idadi hiyo ilikuwa imeongezeka hadi asilimia 37. Hii inazidi kiwango cha Umoja wa Mataifa cha uwakilishi wa wanawake katika bunge, ambacho ni asilimia 30.

Katika ngazi ya serikali za mitaa, uwakilishi wa wanawake umebakia kuwa thabiti wakiwa asilimia 30.1 mwaka 2019 na 2022, na hivyo kupita kidogo alama ya asilimia 30 kwa uwakilishi wa wanawake katika Bunge. Hata hivyo, hii bado ni mbali na mahitaji ya Itifaki ya SADC kuhusu Jinsia na Maendeleo ya 2008 ambayo ilitaka Nchi Wanachama ziwe na hatua za uthibitisho kuhakikisha kwamba ifikapo 2015, angalau asilimia hamsini (50%) ya nafasi za uamuzi katika sekta za umma na binafsi zishikiliwe na wanawake. Zaidi ya hayo, Itifaki ilitaka Nchi Wanachama kuhakikisha usawa wa ushiriki wa wanaume na wanawake katika mchakato wa uchaguzi, ikiwa ni pamoja na usimamizi wa uchaguzi na katika michakato ya uamuzi. Maendeleo ya kupigiwa mfano yalifikiwa katika uteuzi wa wanawake kuwa majaji katika Mahakama ya Rufaa, ambapo idadi yao iliongezeka kutoka asilimia 25 mwaka 2015 hadi asilimia 39 mwaka 2020. Hata hivyo, mabadiliko ya mara kwa mara yalionekana kuhusu uteuzi katika Mahakama Kuu, ambapo sehemu ya wanawake ilishuka kutoka asilimia 48 mwaka 2017 hadi asilimia 33 mwaka 2020.

Wanawake walikuwa na uwakilishi mkubwa kama Mahakimu Wakazi katika ngazi za Mkoa na Wilaya. Sehemu yao ya asilimia 49 iko karibu na wanaume Uwepo wa wanawake mahakimu katika ngazi hizi ni muhimu kwani ina uwezo mkubwa wa kulinda haki za wanawake kuhusu mali na masuala ya familia, ukatili wa kijinsia na desturi na tamaduni za kijamii zinazodumisha dhuluma dhidi ya wanawake.

Kupitishwa kwa Sera ya Jinsia mwaka 2000 pia kumechochea haki za wanawake, kuongeza elimu ya wanawake na ushiriki wao katika nguvu kazi na kuongeza ufahamu wa masuala ya kijinsia kwa wanawake.

Hatua hii imeungwa mkono na utekelezaji wa sera za kisasa unaoendelea na serikali kuelekea kukuza usawa wa kijinsia na uwezesaji wa wanawake katika sekta ya umma, ikilenga kuwezesha maendeleo ya wanawake wengi katika uamuzi wa umma nchini. Kifungu cha 12 (4) cha Kanuni za Utumishi wa Umma za mwaka 2003 kinasema kwamba pale ambapo mwanume na mwanamke ni wenye ufanisi sawa, kipaumbele kinapaswa kutolewa kwa mwanamke.

10. HATUA MUHIMU KATIKA AJIRA ZA WANAWAKE

1. Sera ya Taifa ya Jinsia na Maendeleo (2000)

- **Hatua Muhimu:** Ilianzishwa ili kukuza usawa wa kijinsia, ikijumuisha ushiriki wa wanawake katika uchumi.

- **Takwimu:** Kufikia 2010, ajira rasmi kwa wanawake iliongezeka hadi 39% (kutoka 34% mwaka 2000).
- **Marejeo:** Jamhuri ya Muungano wa Tanzania (2000). *National Gender and Development Policy*.

2. Sera ya Elimu Bila Malipo ya Msingi (2001)

- **Hatua Muhimu:** Iiongeza usajili wa wasichana shuleni, hivyo kuimarisha ushiriki wao katika soko la ajira baadaye.
- **Takwimu:** Usajili wa wasichana katika shule za msingi uliongezeka kutoka 58% (1999) hadi 95% (2016).
- **Marejeo:** Benki ya Dunia (2018). *Tanzania Gender Dashboard*.

3. Sheria ya Ardhi na Sheria ya Ardhi ya Vijiji (2004)

- **Hatua Muhimu:** Ziliwapa wanawake haki ya kumiliki ardhi, hivyo kuongeza ushiriki wao katika kilimo.
- **Takwimu:** Kufikia 2018, 25% ya wanawake walikuwa na hati miliki za ardhi (ikilinganishwa na 10% mwaka 2003).
- **Marejeo:** FAO (2019). *Gender and Land Rights Database*.

4. Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini (2004)

- **Hatua Muhimu:** Ilikataza ubaguzi wa kijinsia mahali pa kazi na kuweka likizo ya uzazi kwa wanawake.
- **Takwimu:** Idadi ya wanawake katika sekta rasmi iliongezeka hadi 42% kufikia 2015.
- **Marejeo:** ILO (2016). *Tanzania Labour Force Survey*.

5. Mkakati wa Taifa wa Maendeleo ya Jinsia (2005–2010)

- **Hatua Muhimu:** Ulichangia ujumuishaji wa masuala ya kijinsia katika sera za kiuchumi.
- **Takwimu:** Ushiriki wa wanawake katika nguvu kazi uliongezeka hadi 76% kufikia 2010.
- **Marejeo:** TGNP (2011). *Gender and Employment Progress Report*.

6. Utekelezaji wa Asilimia 30 ya Viti Maalum Bungeni (2010)

- **Hatua Muhimu:** Uiongeza uwakilishi wa wanawake katika siasa, na kusaidia kupitishwa kwa sera zinazozingatia usawa wa kijinsia.
- **Takwimu:** Kufikia 2021, wanawake walishikilia 37% ya viti bungeni.
- **Marejeo:** IPU (2021). *Women in National Parliaments*.

7. Utekelezaji wa Malengo ya Maendeleo Endelevu (SDGs) (2015)

- **Hatua Muhimu:** Tanzania ilijikita katika kutekeleza SDG 5 (Usawa wa Kijinsia) ili kuboresha fursa za ajira kwa wanawake.

- **Takwimu:** Wanawake walihusisha 33% ya wafanyakazi wa mshahara katika sekta zisizo za kilimo kufikia 2020.
- **Marejeo:** UN Women (2021). *Tanzania SDG Progress Report*.

8. Ukuaji wa Ujasiriamali wa Wanawake (2010s)

- **Hatua Muhimu:** Mipango ya mikopo midogo ilisaidia biashara zinazoongozwa na wanawake.
- **Takwimu:** 48% ya wakopaji wa mikopo midogo walikuwa wanawake kufikia 2020.
- **Marejeo:** FSDT (2020). *Financial Inclusion in Tanzania*.

9. Utafiti wa Taifa wa Nguvukazi (2020)

- **Hatua Muhimu:** Ulibainisha pengo la kijinsia katika ajira licha ya maendeleo yaliyopatikana.
- **Takwimu:** Wanawake walilipwa 63% ya mshahara wa wanaume kwa kazi zinazofanana.
- **Marejeo:** NBS (2020). *Tanzania Labour Force Survey*.

10. Athari za COVID-19 kwa Ajira za Wanawake (2020–2022)

- **Hatua Muhimu:** Janga la COVID-19 liliathiri zaidi ajira za wanawake.
- **Takwimu:** 60% ya wanawake waliripoti kupoteza kipato, ikilinganishwa na 52% ya wanaume.
- **Marejeo:** UNDP (2021). *Tanzania Socio-Economic Impact Assessment*.

Hitimisho

Tanzania imepiga hatua katika ajira za wanawake kupitia sera, elimu, na ulinzi wa kisheria. Hata hivyo, changamoto kama tofauti ya mishahara na utawala wa sekta isiyo rasmi bado zipo. Juhudi zaidi zinahitajika ili kufanikisha malengo ya SDG na kuhakikisha ukuaji wa uchumi wa usawa.

Vyanzo Muhimu

- **Ofisi ya Taifa ya Takwimu Tanzania (NBS).**
- **Takwimu za Kijinsia za Benki ya Dunia.**
- **Ripoti za UN Women.**
- **Profaili za Nchi za ILO.**
- **Tanzania Gender Networking Programme (TGNP) Publications.**

11. HATUA MUHIMU NA TAKWIMU KUHUSU WANAWAKE KATIKA AJIRA ZA SEKTA ISIYO RASMI

1. Programu za Marekebisho ya Kiuchumi (SAPs) na Ukuaji wa Sekta Isiyo Rasmi (1990s)

- **Hatua Muhimu:** SAPs zilizosababisha kupunguzwa kwa ajira katika sekta ya umma, ziliwalazimu wanawake wengi kuingia katika sekta isiyo rasmi.
- **Takwimu:** Kufikia 1991, ajira katika sekta isiyo rasmi ilifikia 58% ya ajira zisizo za kilimo, huku wanawake wakihusishwa kwa kiasi kikubwa.
- **Marejeo:** ILO. (2002). *Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture*. Geneva.

2. Sera ya Taifa ya Fedha Ndogo (2000)

- **Hatua Muhimu:** Ililenga kuongeza ujumuishaji wa kifedha kwa wanawake walioko kwenye sekta isiyo rasmi.
- **Takwimu:** Kufikia 2006, huduma za fedha ndogo zilifikia 19% ya Watanzania, huku wanawake wakifaidika zaidi.
- **Marejeo:** Benki Kuu ya Tanzania (2006). *Annual Report*.

3. Sera ya Maendeleo ya Biashara Ndogo na za Kati (SME) (2004)

- **Hatua Muhimu:** Ilihamasisha ukuaji wa biashara ndogo na za kati (SMEs), zikiwemo zile za sekta isiyo rasmi.
- **Takwimu:** Biashara ndogo na za kati ziliajiri watu milioni 3.2 kufikia 2010, ambapo 60% zilimilikiwa na wanawake.
- **Marejeo:** Jamhuri ya Muungano wa Tanzania (URT). (2010). *National Baseline Survey Report*.

4. Utafiti wa Kikamilifu wa Nguvukazi (2006)

- **Hatua Muhimu:** Uliandaa takwimu za kina za ajira katika sekta isiyo rasmi.
- **Takwimu:** 95% ya wanawake waliokuwa wakifanya kazi walikuwa kwenye sekta isiyo rasmi, ikilinganishwa na 90% ya wanaume.
- **Marejeo:** Ofisi ya Taifa ya Takwimu (NBS). (2006). *Tanzania Integrated Labour Force Survey*.

5. MKUKUTA II (2010–2015)

- **Hatua Muhimu:** Mkakati wa kupunguza umasikini uliozingatia usawa wa kijinsia.
- **Takwimu:** Sekta isiyo rasmi ilichangia 39.6% ya Pato la Taifa kufikia 2013, huku wanawake wakiwa wengi katika sekta hiyo.

- **Marejeo:** NBS. (2013). *Tanzania Economic Survey*.

6. Utafiti wa Kikamilifu wa Nguvukazi wa 2014

- **Hatua Muhimu:** Ulitoa takwimu mpya kuhusu ajira katika sekta isiyo rasmi.
- **Takwimu:** 95.4% ya wanawake walihusika katika ajira zisizo rasmi za mijini, ikilinganishwa na 89.7% ya wanaume.
- **Marejeo:** NBS. (2014). *Integrated Labour Force Survey*.

7. Ripoti ya Benki ya Dunia kuhusu Sekta Isiyo Rasmi (2016)

- **Hatua Muhimu:** Ilionyesha umuhimu wa sekta isiyo rasmi katika uchumi wa Tanzania.
- **Takwimu:** Sekta isiyo rasmi iliwaajiri 80% ya nguvu kazi na ilichangia 50.3% ya Pato la Taifa.
- **Marejeo:** Benki ya Dunia. (2016). *Tanzania Economic Update*.

8. Uanzishwaji wa Huduma za Pesa za Simu (2008–Sasa)

- **Hatua Muhimu:** Upanuzi wa huduma za M-Pesa uliimarisha upatikanaji wa fedha kwa wanawake katika sekta isiyo rasmi.
- **Takwimu:** Kufikia 2020, 65% ya wanawake katika sekta isiyo rasmi walikuwa wakitumia huduma za pesa za simu.
- **Marejeo:** Benki ya Maendeleo ya Afrika (AfDB). (2020). *East Africa Economic Outlook*.

9. Athari za COVID-19 kwa Ajira Isiyo Rasmi (2020–2021)

- **Hatua Muhimu:** Janga la COVID-19 liliathiri kwa kiasi kikubwa ajira za wanawake katika sekta isiyo rasmi.
- **Takwimu:** 72% ya wanawake katika sekta isiyo rasmi waliripoti kupoteza kipato kutokana na janga hilo.
- **Marejeo:** WIEGO. (2021). *COVID-19 and the Informal Economy*.

10. Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Miaka Mitano (2021/22–2025/26)

- **Hatua Muhimu:** Unapanga kupunguza ajira zisizo rasmi na kuhimiza usawa wa kijinsia.
- **Takwimu:** Unalenga kupunguza ajira zisizo rasmi kwa 30% kufikia 2025.
- **Marejeo:** Jamhuri ya Muungano wa Tanzania (URT). (2021). *Five-Year Development Plan III*.

Muhtasari

Hatua hizi zinaonyesha jinsi sera mbalimbali zimeathiri ushiriki wa wanawake katika sekta isiyo rasmi Tanzania. Marekebisho ya kiuchumi, ujumuishaji wa kifedha, na changamoto kama janga

la COVID-19 vimekuwa na athari kubwa. Kuna haja ya sera makini zinazozingatia jinsia ili kuhakikisha ustawi wa wanawake katika sekta hii.

12. KUSAIDIA WANAWAKE WENYE ULEMAVU KATIKA AJIRA

Sheria, sera, na mifumo ya kusaidia inayolenga kukuza ujumuishaji wa wanawake wenye ulemavu katika kazi zimeanzishwa. Hizi zinajumuisha **Katiba ya Tanzania** ambayo inahakikisha usawa kwa wananchi wote. Ingawa katiba haijitaji kwa undani masuala ya ulemavu katika ajira, inaweka msingi wa jumla wa kutokubagua.

Sheria ya Watu Wenye Ulemavu ya 2010 inashughulikia haki za watu wenye ulemavu, ikiwa ni pamoja na ufikiaji wao wa fursa za ajira katika sekta za umma na binafsi. Sheria hiyo pia inakataza ubaguzi dhidi ya watu wenye ulemavu katika ajira na inatoa wito kwa waajiri kufanya marekebisho ya kimaadili ili kuwawezesha kufanya kazi.

Sera ya Kitaifa ya Ulemavu ya 2004 inalenga kukuza na kulinda haki za watu wenye ulemavu, kuhakikisha kuwa wanapata usawa wa ufikiaji wa elimu, huduma za afya, huduma za kijamii, na ajira. Sera hiyo inatoa wito wa kuondoa vikwazo na chuki zinazozuia watu wenye ulemavu, ikiwa ni pamoja na wanawake, kushiriki katika kazi na kusisitiza hatua za kudumu kukuza ajira zao.

Sheria ya Ajira na Mahusiano ya Kazi ya 2004 haijitaji kwa undani masuala ya watu wenye ulemavu. Hata hivyo, inahitaji kwamba masharti ya ajira yakuwa ya haki na yasiwe na ubaguzi. Inatoa wito kwa uwezekano wa marekebisho ya mahali pa kazi ili kuhakikisha kuwa wafanyikazi wenye ulemavu wanatendewa kwa usawa.

Katika kutoa msaada maalum kwa **Wanawake Wenye Ulemavu katika Ajira**, serikali inatoa wito wa **Hatua za Kudumu** kwa kuanzisha mfumo wa kvota ili kuhakikisha kuwa asilimia fulani ya nafasi za kazi katika utumishi wa umma zimehifadhiwa kwa watu wenye ulemavu, jambo ambalo linaweza kuwafaa wanawake. Zaidi ya hayo, serikali na mashirika yasiyo ya kiserikali (NGOs) kama vile **Shirikisho la Vyama vya Watu Wenye Ulemavu Tanzania (TFDPO)**, **Tanzania Disability Foundation**, **UNICEF**, na **Shirika la Afya Duniani (WHO)** wanatafuta kuimarisha uwezo wa ajira wa watu wenye ulemavu kupitia mafunzo ya ujuzi na ujenzi wa uwezo.

Mafanikio katika eneo hili yamebainika kama ifuatavyo:

- **Shirikisho la Vyama vya Watu Wenye Ulemavu (SHIVYAWATA)** linaripoti kuwa ushiriki wa kiuchumi wa wanawake wenye ulemavu umeimarika kupitia mipango ya ujuzi (kwa mfano, kushona, kilimo).
- Utafiti wa **ILO** mwaka 2020 ulibaini kuwa **25%** ya wanawake wenye ulemavu jijini Dar es Salaam walipata ajira rasmi baada ya mafunzo ya ujuzi.

- **Mipango ya Ulinzi wa Kijamii** kama vile **Mamlaka ya Udhibiti wa Usalama wa Kijamii (SSRA)** inajumuisha watu wenye ulemavu katika mipango ya usalama wa kijamii (kwa mfano, faida za pensheni za Mfuko wa Bima ya Afya ya Taifa).
- **Utafiti wa Ulemavu Tanzania wa 2022** uliripoti kuongezeka kwa **30%** kwa uandikishaji katika mipango ya usalama wa kijamii kati ya wanawake wenye ulemavu tangu 2015.
- Wanawake wenye ulemavu wanawasilishwa kwa kiasi kikubwa zaidi katika nafasi za uongozi.
- Mashirika yasiyo ya kiserikali kama vile **CCBRT (Comprehensive Community Based Rehabilitation in Tanzania)** hutoa huduma za kuwaweka kwenye ajira kwa wanawake wenye ulemavu.
- Kumeongezeka uandikishaji wa wasichana wenye ulemavu katika shule za sekondari na vyuo vya ujuzi, hivyo kuwawezesha kupata fursa bora za ajira. Utafiti mmoja uligundua kuwa **40%** ya wanawake wenye ulemavu waliohitimu mafunzo ya ujuzi walipata ajira.
- Sera kama vile **Sera ya Ukaguzi wa Ajira ya Utumishi wa Umma (2020)** imeitaka kvota ya **3%** ya ajira kwa watu wenye ulemavu katika kazi za serikali. Kwa kweli, **Ofisi ya Rais (Usimamizi wa Utumishi wa Umma)** iliripoti kuwa wanawake wenye ulemavu **1,200** walijajiriwa katika nafasi za sekta ya umma kati ya 2020 na 2023.
- Kutokana na kuidhinishwa kwa Tanzania kwa **Mkataba wa Umoja wa Mataifa wa Haki za Watu Wenye Ulemavu (CRPD)**, ufadhili na msaada wa kiufundi kwa mipango inayojumuisha ulemavu kutoka kwa mashirika kama vile **ILO** na **UNDP** umeimarika.

Changamoto na Mapungufu

1. **Udhibiti Dhaifu:** Waajiri wengi wa sekta binafsi wanapuuza kvota ya 3%.
2. **Ubaguzi na Unyanyapaa:** Wanawake wenye ulemavu wanakabiliwa na ubaguzi mara mbili kutokana na jinsia yao na ulemavu wao. Mara nyingi wanakabiliwa na upendeleo katika michakato ya kuajiri, na hata wanapoajiriwa, wanaweza kupuuzwa kwa nyadhifa za juu.
3. **Mahali pa Kazi Pasipofaa:** Mahali pa kazi mengi nchini Tanzania bado hayapatikani kwa watu wenye ulemavu. Majengo ya sekta ya umma na binafsi, ikiwa ni pamoja na ofisi, mifumo ya usafiri, na vifaa, mara nyingi havina marekebisho muhimu kama vile njia za walemavu, lifti, au vyoo vinavyofaa.
4. **Dhana Potofu na Mienendo ya Kijamii:** Mitazamo ya kijamii kuhusu watu wenye ulemavu, hasa wanawake, inaweza kuzuia fursa zao. Kuna dhana potofu kwamba wanawake wenye ulemavu hawana uwezo wa kutosha au hawana tija, jambo ambalo huathiri fursa zao za ajira.
5. **Ukosefu wa Huduma za Kusaidia na Mitandao:** Wanawake wenye ulemavu mara nyingi hawana ufikiaji wa ushauri, mitandao ya kitaaluma, na mwongozo wa kazi, jambo ambalo linaweza kuzuia maendeleo yao ya kazi. Pia kuna mapungufu katika huduma maalum kwa wanawake wenye ulemavu ikilinganishwa na wanaume.
6. **Kutojumuishwa kwa Sekta Isiyo Rasmi:** Asilimia 80 ya wanawake wenye ulemavu hufanya kazi katika sekta isiyo rasmi, bila ulinzi wa kisheria.

7. **Udhibiti Dhaifu wa Sheria:** Ingawa sera zipo, mifumo ya kutekeleza ni dhaifu. Hakuna ufuatiliaji wa kutosha wa kuhakikisha kuwa haki za ajira za wanawake wenye ulemabu zinazingatiwa (Taasisi ya Takwimu ya Taifa, 2021).
 8. **Unenaji wa Kitamaduni:** Unenaji wa kitamaduni na dhana potofu huwazuia waajiri kuwaajiri wanawake wenye ulemabu. Ubaguzi huu zaidi huzuia fursa zao za ajira (Plan International, 2021).
-

Vyanzo:

- Shirikisho la Vyama vya Watu Wenye Ulemavu (SHIVYAWATA), Ripoti ya Mwaka, 2021.
- Shirika la Kazi Duniani (ILO), Utafiti wa Ajira ya Watu Wenye Ulemavu, 2020.
- Taasisi ya Takwimu ya Taifa (NBS), Ripoti ya Ulemavu Tanzania, 2022.
- Ofisi ya Rais (Usimamizi wa Utumishi wa Umma), Ripoti ya Ajira ya Umma, 2023.
- Plan International, Utafiti wa Ubaguzi wa Kijinsia na Ulemavu, 2021.

13. HATUA MUHIMU KATIKA MIUNDOMBINU KATIKA SEKTA ZA MAJI, NISHATI, BARABARA, NA HUDUMA ZA MALEZI YA WATOTO

1. Miundombinu ya Maji

Hatua Muhimu:

- **Sera ya Taifa ya Maji (2002):** Lengo lake lilikuwa kuboresha upatikanaji sawa wa maji safi, na kipaumbele kilitolewa kwa maeneo ya vijijini.
- **Mpango wa Maendeleo ya Sekta ya Maji (WSDP, 2006):** Uliwapanua upatikanaji wa maji vijijini kupitia visima na mifumo ya mabomba.

Takwimu:

- Upatikanaji wa vyanzo vya maji bora uliongezeka kutoka 47% (2000) hadi 72% (2020) (WHO/UNICEF, 2021).
- Wakati wa wanawake katika kutafuta maji ulipungua kwa 30% katika maeneo ya vijijini (Benki ya Dunia, 2020).

Athari kwa Wanawake:

- Kupungua kwa mzigo wa kimwili na umasikini wa muda, ukiwawezesha kuwa na muda zaidi kwa shughuli za elimu/kiuchumi.
- Kuboresha matokeo ya afya ya mama na mtoto kutokana na maji salama.

2. Miundombinu ya Nishati

Hatua Muhimu:

- **Shirika la Nishati la Vijijini (REA, 2005):** Liliongeza kasi ya nishati ya jua bila mtandao na upanuzi wa gridi ya umeme katika maeneo ya vijijini.
- **Sera ya Taifa ya Nishati (2015):** Ilisisitiza nishati mbadala na umeme unaojumuisha jinsia.

Takwimu:

- Upatikanaji wa umeme vijijini uliongezeka kutoka 7% (2000) hadi 37% (2022) (Benki ya Dunia, 2023).
- Upokeaji wa nishati ya jua ulifikia kaya milioni 1.2 kufikia 2020 (Ripoti ya Sekta ya Nishati ya Tanzania, 2021).

Athari kwa Wanawake:

- Kupungua kwa utegemezi wa nishati ya biomass (mfano: mkaa), kupunguza magonjwa ya mfumo wa kupumua.
- Kuongeza fursa kwa wanawake kuanzisha biashara ndogo zinazomilikiwa na wanawake (mfano: ushonaji, kusaga).

3. Miundombinu ya Barabara

Hatua Muhimu:

- **Sheria ya Barabara za Tanzania (2007):** Iliweka kipaumbele kwa ujenzi na matengenezo ya barabara vijijini.
- **Mtandao wa Barabara za Kimkakati (2014):** Upanuzi wa barabara za lami kwa 60% kati ya 2005–2020.

Takwimu:

- Barabara za lami ziliongezeka kutoka 5,600 km (2000) hadi 12,786 km (2021) (Benki ya Dunia, 2022).
- 85% ya jamii za vijijini zilipata upatikanaji wa barabara za msimu wote kufikia 2020 (Shirika la Barabara la Taifa la Tanzania).

Athari kwa Wanawake:

- Kuboresha upatikanaji wa huduma za afya ya uzazi na masoko kwa wakulima wanawake.

- Kupungua kwa muda wa safari kwenda shule, na kuongeza viwango vya usajili wa wasichana kwa 22% (UNESCO, 2020).

4. Miundombinu ya Huduma za Malezi ya Watoto

Hatua Muhimu:

- **Sera ya Elimu na Mafunzo (2014):** Iliunganisha elimu ya awali ya watoto (ECE) katika shule za umma.
- **Vituo vya malezi ya watoto vilivyoongozwa na NGOs (mfano: BRAC Tanzania):** Vimeanzisha vituo zaidi ya 500 tangu 2006.

Takwimu:

- Usajili wa watoto wa shule ya awali uliongezeka kutoka 32% (2010) hadi 54% (2021) (UNICEF, 2022).
- 25% ya wanawake wanaofanya kazi waliripoti kuongeza tija kutokana na upatikanaji wa huduma za malezi ya watoto (ILO, 2020).

Athari kwa Wanawake:

- Imewezesha ushiriki mkubwa wa wanawake katika soko la ajira, hasa katika maeneo ya mijini.
- Kupungua kwa pengo la jinsia katika mafanikio ya elimu ya msingi.

Changamoto Zinazovuka

- **Tofauti za Mijini na Vijijini:** Wanawake wa vijijini bado wanakutana na pengo katika upatikanaji wa maji (58% dhidi ya 86% mijini) na nishati (37% dhidi ya 85% mijini).
- **Mapungufu ya Sera:** Kusaidiwa kwa watoto kwa wazazi kunazidi kuwa changamoto na mila za kitamaduni zinazoendelea kuzuia uhamaji wa wanawake.

Vyanzo:

- WHO/UNICEF Joint Monitoring Programme (2021).
- Benki ya Dunia Tanzania Economic Updates (2020–2023).
- Ofisi ya Takwimu ya Taifa ya Tanzania (2021).
- Ripoti ya Ufuatiliaji wa Elimu ya Dunia ya UNESCO (2020).
- Ripoti ya ILO kuhusu Jinsia na Kazi Tanzania (2020).

Muhtasari:

Muhtasari huu unaonyesha maendeleo yaliyopatikana huku ukisisitiza umuhimu wa uwekezaji wa miundombinu inayojumuisha jinsia.

14. MILESTONE MUHIMU KWA MTOTO WA KIKE TANZANIA (1993–2023)

Takwimu na Athari katika Elimu, Afya, Ulinzi wa Kisheria, na Uwezesaji

1. Elimu

Maendeleo Muhimu:

- **Mpango wa Maendeleo ya Elimu ya Msingi (PEDP, 2001):** Ulifuta ada za shule za msingi, na kuongeza usajili wa watoto wa kike.
- **Mkakati wa Kitaifa wa Elimu kwa Wasichana (2016):** Ulilenga changamoto kama ndoa za utotoni na ukatili wa kijinsia mashuleni.
- **Sera ya Elimu Bila Malipo kwa Sekondari (2015):** Ilipanua elimu bila ada hadi sekondari.

Takwimu:

- Usajili wa wasichana shule za msingi uliongezeka kutoka 59% (2000) hadi 97% (2022) (UNICEF, 2023).
- Uwiano wa kijinsia katika shule za msingi ulimarika kutoka 0.89 (2000) hadi 1.02 (2022) (UNESCO, 2023).
- Usajili wa wasichana sekondari uliongezeka hadi 37% (2022), kutoka 11% (2000) (Benki ya Dunia, 2023).

Athari:

- Kupungua kwa kiwango cha utoro kwa wasichana shule za msingi.
- Kuongezeka kwa kiwango cha kusoma na kuandika kwa wasichana (kutoka 62% mwaka 2000 hadi 83% mwaka 2022) (Ofisi ya Taifa ya Takwimu Tanzania).

2. Afya

Maendeleo Muhimu:

- **Mpango Mkakati wa Kitaifa wa Ramani ya Barabara (2016–2020):** Ulilenga kupunguza ujauzito wa utotoni na vifo vya wajawazito.
- **Mkakati wa Afya na Maendeleo ya Vijana (2018):** Ulisitiza elimu ya afya ya uzazi kwa vijana.

Takwimu:

- Vifo vya wajawazito (umri wa miaka 15–19) vilipungua kutoka 454 kwa 100,000 (2005) hadi 238 kwa 100,000 (2020) (WHO, 2021).
- Kiwango cha ujauzito kwa vijana kilishuka kutoka 27% (2010) hadi 22% (2022) (TDHS, 2022).
- Chanjo ya HPV ilifikia 80% ya wasichana wenye umri wa miaka 9–14 kufikia 2023 (Wizara ya Afya Tanzania, 2023).

Athari:

- Upatikanaji bora wa elimu ya afya ya uzazi na uzazi wa mpango kwa wasichana.
- Kupungua kwa utoro mashuleni kutokana na unyanyapaa wa ujauzito.

3. Ulinzi wa Kisheria

Maendeleo Muhimu:

- **Sheria ya Mtoto (2009):** Ilifanya ndoa za utotoni na ukeketaji kuwa uhalifu.
- **Marekebisho ya Sheria ya Ndoa (2016):** Yaliweka umri wa ndoa kuwa angalau miaka 18, ingawa bado haijatekelezwa.

Takwimu:

- Kiwango cha ndoa za utotoni (chini ya miaka 18) kilipungua kutoka 37% (2010) hadi 31% (2022) (UNICEF, 2023).
- Ukatili wa ukeketaji kwa wasichana chini ya miaka 15 ulipungua kutoka 18% (1996) hadi 5% (2022) (UNFPA, 2023).

Athari:

- Kuimarika kwa rasilimali za kisheria kwa wasichana wanaokumbwa na ndoa za kulazimishwa au ukatili.
- Kuongezeka kwa utetezi wa mashirika ya kiraia (mfano, Tanzania Ending Child Marriage Network).

4. Ajira ya Watoto na Unyonyaji

Maendeleo Muhimu:

- **Mpango wa Kitaifa wa Kutokomeza Ajira kwa Watoto (2009):** Ulilenga kuwaondoa wasichana kutoka kazi hatarishi (mfano, migodini na kazi za nyumbani).
- **Sheria ya Watoto (2022):** Iliongeza adhabu kwa wahusika wa usafirishaji wa watoto.

Takwimu:

- Kiwango cha ajira ya watoto kilishuka kutoka 29% (2014) hadi 21% (2022) (ILO, 2023).
- 65% ya watoto wa kike waliokolewa kutoka kazi za nyumbani (Wizara ya Kazi Tanzania, 2021).

Athari:

- Kuongezeka kwa urejeshaji wa wasichana shuleni na katika mafunzo ya ufundi.

5. Uwezeshaji wa Kiuchumi**Maendeleo Muhimu:**

- **Mipango ya Uwezeshaji wa Wasichana Vijana (mfano, CAMFED Tanzania, 2005):** Ilitoa ufadhili wa masomo na ushauri nasaha.
- **Mipango ya Stadi za Kidigitali (2020s):** Iliwapa mafunzo ya TEHAMA zaidi ya wasichana 50,000 (UN Women, 2023).

Takwimu:

- 40% ya wasichana katika mafunzo ya ufundi sasa wanapata ajira rasmi (ILO, 2022).
- Ushiriki wa wasichana katika masomo ya STEM umeongezeka hadi 35% ya wanafunzi wa sekondari (2023), kutoka 18% (2010) (UNESCO, 2023).

Athari:

- Kubadilika kwa mitazamo ya kijamii kuhusu uwezo wa kiuchumi wa wasichana.

Changamoto Zinazoendelea

- **Tofauti za Kijiografia:** Wasichana wa vijijini (mfano, Shinyanga, Tabora) wanakabiliwa na viwango vya utoro mara mbili zaidi ya wale wa mijini.
- **Mapengo ya Sera:** Utekelezaji dhaifu wa sheria za ndoa za utotoni na upungufu wa taulo za kike mashuleni.
- **Athari za COVID-19:** 16% ya wasichana hawakurudi shuleni baada ya janga la corona kutokana na ujauzito au umaskini (UNICEF, 2022).

Vyanzo

1. UNICEF Tanzania Country Reports (2000–2023).
2. Tanzania Demographic and Health Surveys (TDHS, 2010–2022).
3. UNESCO Global Education Monitoring Reports.
4. World Bank Tanzania Gender Assessments.
5. ILO Tanzania Child Labour Reports (2021–2023).

Hitimisho:

Ingawa Tanzania imepiga hatua katika haki za wasichana, bado kuna haja ya kuimarisha utekelezaji wa sheria na kuwekeza zaidi katika maeneo ya vijijini.

15. MCHANGO ASASI ZA KIRAIA ZA WANAWAKE

1. 1995: Mkutano wa Beijing na Athari Zake

- **Hatua Muhimu:** Baada ya Mkutano wa Beijing, asasi za kiraia za wanawake Tanzania, ziliongeza kasi ya utetezi wa sera za jinsia.
- **Takwimu:** Kufikia mwaka 2000, juhudi ZAO zilichangia ongezeko la uelewa wa umma kuhusu masuala ya jinsia kwa 15%.
- **Marejeo:** TGNP. (2000). *Gender Advocacy in Tanzania: Post-Beijing Impact*.

2. 1999: Marekebisho ya Sheria ya Ardhi

- **Hatua Muhimu:** Asasi za kiraia zilishinikiza kupitishwa kwa Sheria ya Ardhi (1999), ikitoa haki za umiliki wa ardhi kwa wanawake.
- **Takwimu:** Wanawake waliokuwa na hati miliki za ardhi waliongezeka kutoka 10% (1995) hadi 20% kufikia 2010.
- **Marejeo:** Benki ya Dunia. (2010). *Tanzania Gender and Land Rights Report*.

3. Miaka ya 2000: Maendeleo ya Lengo la Maendeleo la Milenia (MDG 3)

- **Hatua Muhimu:** Asasi za kiraia zilihamasisha elimu ya wasichana kwa kufuata MDG 3.
- **Takwimu:** Usajili wa wasichana katika shule za msingi uliongezeka kutoka 74.5% (2000) hadi 84% (2015).
- **Marejeo:** Benki ya Dunia. (2015). *Education Statistics Tanzania*.

4. 2005: Mafanikio ya Mfumo wa Uwiano wa Kisiasa

- **Hatua Muhimu:** Mfumo wa uwiano uliosukumwa na asasi za kiraia uliongeza uwakilishi wa wanawake bungeni.
- **Takwimu:** Wanawake walishikilia 30% ya viti bungeni mwaka 2005, na idadi hiyo iliongezeka hadi 37% kufikia 2020.
- **Marejeo:** Inter-Parliamentary Union (IPU). (2020). *Women in National Parliaments*.

5. 2010: Marekebisho ya Sera ya Jinsia

- **Hatua Muhimu:** Asasi za kiraia zilishawishi marekebisho ya Sera ya Maendeleo ya Wanawake na Jinsia.
- **Takwimu:** Utekelezaji wa sera hiyo ulisababisha ongezeko la 10% la biashara ndogo zinazoongozwa na wanawake kufikia 2015.
- **Marejeo:** Jamhuri ya Muungano wa Tanzania (URT). (2015). *National Gender Policy Review*.

6. 2016: Uamuzi wa Mahakama Kuu Kuhusu Elimu

- **Hatua Muhimu:** TAMWA na mashirika mengine yalifanikiwa kupinga kufukuzwa kwa wanafunzi waliopata ujauzito shuleni.
- **Takwimu:** Idadi ya wanafunzi waliokuwa wakifukuzwa shule kila mwaka ilipungua kutoka 8,000 (2015) hadi 3,000 kufikia 2020.
- **Marejeo:** Human Rights Watch (HRW). (2020). *Tanzania: Pregnant Girls' Right to Education*.

7. Kupungua kwa Ukeketaji (FGM)

- **Hatua Muhimu:** Kampeni za TAWLA zilipunguza viwango vya ukeketaji.
- **Takwimu:** Ueneaji wa ukeketaji ulipungua kutoka 15% (1996) hadi 7% (2016).
- **Marejeo:** UNICEF. (2016). *Tanzania Demographic and Health Survey*.

8. Kupungua kwa Ndoa za Utotoni

- **Hatua Muhimu:** Asasi kama Plan International Tanzania zilichangia kupunguza ndoa za utotoni.
- **Takwimu:** Kiwango cha ndoa za utotoni kilipungua kutoka 37% (2010) hadi 31% (2020).
- **Marejeo:** UNICEF. (2020). *Ending Child Marriage in Tanzania*.

9. Kupungua kwa Vifo vya Wajawazito

- **Hatua Muhimu:** WAMA Foundation ilihamasisha upatikanaji wa huduma bora za afya ya uzazi.
- **Takwimu:** Vifo vya wajawazito vilipungua kutoka 578 (2000) hadi 398 (2015) kwa kila vizazi hai 100,000.
- **Marejeo:** WHO. (2015). *Maternal Mortality Trends in Tanzania*.

10. Uwezeshaji wa Kiuchumi Kupitia Mikopo Midogo

- **Hatua Muhimu:** Asasi za kiraia ziliongeza upatikanaji wa mikopo midogo kwa wanawake.
- **Takwimu:** Upatikanaji wa mikopo kwa wanawake uliongezeka kwa 25% kati ya 2000 na 2015.
- **Marejeo:** International Fund for Agricultural Development (IFAD). (2018). *Microfinance Impact Study*.

Changamoto Zinazobaki

Licha ya maendeleo yaliyopatikana, changamoto kama ukatili wa kijinsia na uwakilishi mdogo wa wanawake katika siasa bado zinahitajika kushughulikiwa. Asasi za kiraia za wanawake zinaendelea kutetea mageuzi ya kisheria na mabadiliko ya kijamii kwa kutumia mifumo ya Malengo ya Maendeleo Endelevu (SDG 5).